

მიტრბუღლიტი ანანია ჯათათიძე

სამეგრელო

ატქანჯულთ ლამბუტცისა და
კუტნული მტლმზღინის აღწუტით

თბილისი
2015

არქანჯელო ლამბერტის აღწერით, სამეგრელო, ლევან II დადიანის დროს, XVII საუკუნის 50-იან წლებში, აყვავებული ქვეყანა იყო, ხოლო, ბოროზდინის დროს, XIX საუკუნის 50-იან წლებში ჩრდილოკავკასიური ტომების შემოჭრათა შედეგად ტერიტორიებდაკარგული, რომელმაც, ბოროზდინის ხელშეწყობით, სამთავრო ხელისუფლებაც დაკარგა. ორივე ეს უცხოელი შესანიშნავად აღწერს ამ მდგომარეობას. მათი წიგნების ნაწილობრივ ანალიზს წარმოადგენს ნაშრომი - სამეგრელო არქანჯელო ლამბერტისა და კორნელი ბოროზდინის აღწერით.

რედაქტორი პროფესორი ივანე გორგოძე

© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, 2015
საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2015
ISBN 978-9941-20-501-9
<http://www.gtu.ge/publishinghouse/>

ყველა უფლება დაცულია. ამ წიგნის ნებისმიერი ნაწილის (ტექსტი, ფოტო, ილუსტრაცია თუ სხვა) გამოყენება არც ერთი ფორმითა და საშუალებით (ელექტრონული თუ მექანიკური) არ შეიძლება გამომცემლის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

საავტორო უფლებების დარღვევა ისჯება კანონით.

ატიანჯელო ლამბერტი ლევან II დადიანისა და სამეგრელოს შესახებ

სამეგრელოსა და მისი მთავრის ლევან II დადიანის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვანვდის იტალიელი ეთნოგრაფი არქანჯელო ლამბერტი, რომელიც XVII საუკუნის შუა წლებში იტალიიდან ჩამოვიდა საქართველოში და თვრამეტი წელი იცხოვრა. ლამბერტი იყო დაკვირვების უნარით დაჯილდოებული მწერალი. 1633 წელს ქართლიდან გადავიდა სამეგრელოში და 1654 წელს დაბრუნდა იტალიაში, ნეაპოლში.

ლამბერტი პირადად იცნობდა და ამიტომ პირუთვნელად დაახასიათა ლევან II დადიანი და აღწერა მისი სამთავრო – სამეგრელო.

ლევან დადიანის დროს სამეგრელო, ჯერ კიდევ, თავის ისტორიულ საზღვრებში იყო მოქცეული – იმჟამად სამეგრელოსა და აფხაზეთს ერთმანეთისაგან ყოფდა არა მდინარე ენგური, არამედ მდინარე კოდორი.

ლამბერტი წერს – „**საზღვარი ამ ორ სამთავროს შორის იყო მდინარე, რომელიც იწოდება კოდორად და ჩემის აზრით კი ეს მდინარე ძველი კორაქსია**“ (არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 2011, გვ. 23).

მდინარეები: მოქვისწყალი, ეგრისწყალი, ოქუმი და ენგური სამეგრელოს მინა-წყალზე მიედინებოდნენ, შესაბამისად, მოქვის, დრანდისა და ბედის კათედრალები სამეგრელოს საეკლესიო ცენტრები იყვნენ, თანამედროვე სოხუმი, გულრიფში, ოჩამჩირე და გალი სამეგრელოს ქალაქები იყვნენ და არა აფხაზეთისა.

არქანჯელო ლამბერტამდე მრავალი საუკუნით ადრე საკუთრივ აფხაზეთის საზღვარი ანაკოფიასთან, თანამედროვე ახალი ათონის სიახლოვეს იწყებოდა და მდინარე ყუბანამდე (ე.წ.

მცირე ხაზარეთის მდინარემდე) აღწევდა, ხოლო სამეგრელოს ისტორიული საზღვარი იქამდე მუდამ ანაკოფიასთან, შემდეგ კი კოდორთან იწყებოდა. მხოლოდ ლევან მეორე დადიანის შემდეგ შეიცვალა ეს საზღვარი. ამის მიზეზი იყო ლევანის სიკვდილის შემდეგ ჩერქეზ-ადიღე-აბაზა-აფსუათა დაუსრულებელი შემოსევები ჩრდილოკავკასიიდან. შედეგად, საზღვარმა მდ. კოდორიდან ენგურამდე გადმოინია. სამეგრელომ დაკარგა თავისი ტერიტორიის ნახევარზე მეტი, თანაც ყველაზე ნაყოფიერი ოლქები – მოქვის, დრანდისა და ბედიის საეპისკოპოსოთა ვრცელი მიწა-წყალი დიდებულ, ათასწლოვან ქართულ საკათალიკოსო ბიჭვინთის საყდარ-კათედრალთან ერთად. ეს სამეგრელოსა და საზოგადოდ საქართველოსათვის უდიდესი დანაკარგი იყო, ეს პროცესი ინტენსიურად დაიწყო 1650-იან წლებში და დასრულდა XVIII საუკუნის ბოლოს, როდესაც ქართველთა გაერთიანებულმა ძალებმა მეფე სოლომონის მეთაურობით ენგურზე, რუხის ციხესთან დაამარცხეს აფსუა-აფხაზ-ჩრდილოკავკასიელთა გაერთიანებული ჯარები. ამის თვითმხილველი პოეტი ბესიკი თავის პოემაში „რუხის ომი“ სათითაოდ ჩამოთვლის გადამთიელ ტომთა სახელებს, რომელთაც მისი სიტყვით „მეგრელთა სისხლი სწყუროდათ თუცა შეესვათ გობითა“. ენგურთან მათი დამარცხებისა და ქართველთა გამარჯვების შემდეგ სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვარი ენგურთან იქნა დადებული, ხოლო სამეგრელოს ისტორიულ მიწა-წყალს ენგურიდან კოდორამდე აფხაზეთი ეწოდა. ამჟამინდელი მეცნერებიც კი დრანდის, მოქვისა და ბედიის დიდებულ ეკლესიებს „აფხაზური არქიტექტურის ძეგლებს“ უწოდებენ, თუმცა კი ისინი მუდამ ისტორიულ სამეგრელოში საუკუნეთა მანძილზე მდებარეობდნენ. ჩრდილოკავკასიური წარმოშობის წარმართულმა ტომებმა ამ ტაძრებში წირვა-ლოცვა გააუქმეს მხოლოდ XVII-XVIII საუკუნეებში, როცა ღვთისმსახურები ამოხოცეს და განდევნეს.

იქამდე სამეგრელო საქართველოს უდიდესი სამთავრო იყო, იმდენად სახელოვანი თავისი ტერიტორიის სიდიდისა და სამხედრო ძლიერების გამო, რომ ლევან მეორე დადიანს უცხოეთში ივერიის ხელმწიფეს უწოდებდნენ, და რუსეთის მეფეც მას „ივერიის მეფედ“ მოიხსენიებდა.

სამეგრელოს სამთავროდან გაგზავნილმა ელჩმა მღვდელმა გუგუნავამ რუსეთის მეფის კარზე წარადგინა ლევან დადიანის მიერ გაგზავნილი დიპლომატიური არზა, რომელშიც აღწერილია ისტორიული მდგომარეობა იმჟამინდელი საქართველოსი.

დოკუმენტში ნათქვამია, რომ ერთ დროს ერთიანი ივერიის სახელმწიფო დაიშალა ხუთ სუვერენულ ერთეულად (ქართლად, კახეთად, იმერეთად, სამეგრელოდ და გურიად), მათგან ორმა დაკარგა სუვერენიტეტი, ხოლო ივერიის სამ სუვერენულ ერთეულს ფლობს ლევან დადიანი, ამიტომაც ის ამჟამად ივერიის ერთადერთი სუვერენული ხელმწიფეა.

მართლაც, ლევან დადიანის დროს, XVII საუკუნის 50-იან წლებში შაჰ-აბასის შემოსევების შემდეგ თავისუფლება დაკარგული ჰქონდათ ქართლისა და კახეთის სამეფოებს და ისინი სპარსი მოხელეების მიერ იმართებოდნენ, სუვერენობა შენარჩუნებული ჰქონდა ივერიის სამ ერთეულს – იმერეთს, სამეგრელოსა და გურიას და ეს სამივე ერთეული რეალურად ლევან დადიანის მიერ კონტროლდებოდა (აფხაზეთი სამეგრელოს ნაწილად მოიაზრებოდა).

ეს, იმჟამად რეალური ფაქტი, აღიარა რუსეთის ხელმწიფემ და ამიტომაც საპასუხო სიგელში, როგორც ითქვა, ლევან დადიანს რამდენჯერმე „ივერიის მეფედ“ მოიხსენიებს, ხოლო სამეგრელოს „ივერიის ქვეყანას“ უწოდებს (იხ. მიტრ. ანანია ჯაფარიძე, ლევან II დადიანი, ხელმწიფე ივერიისა, 2008).

ასეთი, თავისი ძლიერების ზენიტში მყოფი, სამეგრელო აღწერა ლამბერტიმ.

იმისათვის რათა არქანჯელო ლამბერტის თავისი ევროპელი მკითხველისათვის გაეადვილებინა სამეგრელოს ადგილმდებარეობის ლოკალიზება, ის, წმ. ბიბლიის მიხედვით მიანიშნებს სამეგრელოს მდებარეობას – სამეგრელო, მისი სიტყვით, მსოფლიოს იმ რეგიონში მდებარეობდა, სადაც არარატის მთაა და შეჩერდა ნოეს კიდობანი.

თავის მხრივ, ლამბერტი არარატის რეგიონს იბერებთან, ქართველებთან აკავშირებს. მას მოჰყავს წმინდა ეპიფანეს წიგნის „პანარიონის“ დასაწყისში ნათქვამი, რომ წარღვნის შემდეგ ნოეს კიდობანი გაჩერდა არარატის მთიანეთში, რომელიც იმჟამად ქართველთა ქვეყნის (ჩარდიენსიუმ) შუა გულს წარმოადგენდა. ლამბერტი ალტაცებით აღნიშნავს, რომ დღესაც ქართველებს ეს სახელი კარდი, ქართი, ქართუელი ჰქვიათ (ჩარდი-ცარდუელი-კარტუელი).

ლამბერტი წერს, რომ დაბადების ბერძნულ ტექსტში (დაბ. IX, 20) ნათქვამია – „ნოე - ანდროპოს გეორგიოს“ ანუ „ნოე გეორგიის კაცი“.

ლამბერტის სიტყვით, „გეორგიის კაცი“ ნოეს იმიტომ ეწოდა, რომ მისი კიდობანი გაჩერდა ქართველთა ქვეყანაში ანუ გეორგიაში, სადაც კიდობნიდან ოჯახთან ერთად გადმოსულმა ნოემ ვენახი გააშენა (აღსანიშნავია, რომ ქართულ დაბადებაში ნათქვამია: „იწყო ნოე კაცმან საქმედ ქვეყანისა და დაასხა ვენახი“ (დაბ. IX, 20).

სამეგრელო იყო იმ „გეორგიის“ ერთი ნაწილი, სადაც ნოეს კიდობანი გაჩერდა. ლამბერტი ამ მომენტს ასე ხსნის – მისი აღწერით, საქართველო თავდაპირველად იყო ერთიანი, მთლიანი სახელმწიფო, მხოლოდ შინაგანი განხეთქილების შედეგად, ლამბერტამდე არცთუ დიდი ხნით ადრე, ლევან II-ის პაპის მამა განუდგა ერთიანი სახელმწიფოს მეფეს და ასე ჩამოყალიბდა სამეგრელოს სამთავრო.

არარატის მთა, როგორც აღინიშნა, ყოფილა სომხეთისა და ქართველთა ქვეყნის შუა. კერძოდ, ლამბერტი წერს შემდეგს – „ეს ამბავი შეიძლება დავასაბუთოდ წმინდა ეპიფანეს მონუმენტით, ეს წმინდანი თავის წიგნის, „პანარიონის“ დასაწყისში (Epiphany. inpan.), როცა ნოეს შესახებ ამბობს, შემდეგს წერს: „როცა წარღვნის შემდეგ ნოეს კიდობანი გაჩერდა არარატის მთებზე, სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა, ლუბარად წოდებულ მთაზე, აქ გაჩნდა პირველ ადამიანთა საცხოვრებელი, და იქ დარგო წინასწარმეტყველმა ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაური ბინადარიო. აქ შესანიშნავია შემდეგი სიტყვები ეპიფანესი: სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა, ამ ქვეყანას დღესაც კარდი (ქართი) ჰქვიან. მკვიდრნი კი თავიანთ თავს უწოდებენ კარდუელებს (ქართველებს). ეს კუთხე არის საქართველოს (გიორგია) ერთი ნაწილი“ (არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ. 23).

ლამბერტის სიტყვით კიდობნიდან გადმოსულები თავდაპირველად დასახლებულან არარატთან მდებარე ქართველთა ქვეყნის მთაზე, რომელსაც „ლუბარი“ ერქვა. წყაროს ამ ცნობას შეესაბამება მეორე ცნობა გადმოცემული ევსევი კესარიელის მიერ. თავის მხრივ ევსევი კესარიელი თავის წყაროდ მიუთითებს მეგასტენეს, რომ პონტოსპირეთში ნაბუქოდონოსორს იბერიელები ჩაუსახლება „ლიბიის“ ქვეყნიდან. აქ „ლიბიის“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს არა აფრიკის ლიბია, არამედ ვანის ტბასთან, ანუ არარატის მახლობლად, მდებარე ძველი ქვეყანა **ლუბია (ლუვია)**, მისგან უნდა იყოს მიღებული სახელი „**ლუბარი**“ (ე.ი. ლუბარი ერქვა ქართველთა კარდი ქვეყნის ერთ-ერთ მთას, ან მთიან ოლქს).

არქანჯელო ლამბერტი კავკასიას ერთიანი ქართული კულტურის სფეროში მოიაზრებს, მაგალითად, ის (არქანჯელო ლამბერტი) თავის თხზულებაში ხშირად აღნიშნავს, რომ დასავლეთ საქართველო და ჩრდილო კავკასია, ყირიმის ქალაქ კა-

ფამდე, სამხრეთით კი, არზრუმის ჩათვლით, თავრიზამდე, ქართული კულტურის, განათლებისა და წიგნიერების სფეროს წარმოადგენდა.

ლამბერტის ცნობით, საქართველოს სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი აღწევდა „**კაფამდე, რომელიც ხერსონეს-შია** (არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 2011, გვ. 29), ანუ საქართველოს საზღვარი ყირიმამდე აღწევდა, სამხრეთით კი საქართველოს საზღვარი გადიოდა არზრუმთან, „**არზრუმის ქალაქის მახლობლად ახლაც მოიპოვება ქართული სოფლები, უწინდელ დროში თვით ამ ქალაქში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი არზრუმელად წოდებული**“ (იქვე, გვ. 29).

ის აგრძელებს: „**კოლხიდის გარეთ, აფხაზეზის და ჯიქების ქვეყნებში, მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები და ქართულის ზედწარწერებით, მაგალითად, ანაკოფიაში და ბიჭვინთაში არის კოლხიდის, გურიის და იმერეთის პატრიარქის საჯდომი**“.

ის იძლევა სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებითაც ქართველთა ქვეყნის ძველი საზღვრის აღწერას და წერს – „**ირანის მხრითაც, თვით თავრიზამდი, როგორც ქართული ეკლესიების, ისე ქართული სოფლების ცხადი კვალი დღესაც ჩანს**“ (იქვე, გვ. 30).

ამავე არეალზე – კაფადან თავრიზამდე და არზრუმამდე – ვრცელდებოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია და გამოიყენებოდა ქართული ენა.

ის გულისხმობს ძველ ქართულ ენას, რომელიც გამოიყენებოდა ღვთისმსახურების დროს და მიაჩნია, რომ ქართული ენა იყო სამეგრელოსა და მიმდებარე კუთხეების მოსახლეობის „**ძველი, წმინდა ენა**“.

ის წერს, სამეგრელოში მოიხმარება „**ქართული წიგნები, რომელიც დაწერილია მათი წამდვილი ძველებური და წმინდა ენით. ამ ენისაგან მათი მდაბიური ენა ისე განირჩევა, როგორც**

ჩვენი მდაბიური ლათინურისაგან განირჩევა“ (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ. 185).

არქანჯელო ლამბერტი მიიჩნევდა, რომ მისი დროის იტალიაში არსებული კილოკავები და დიალექტები წარმოშობილი იყო ლათინური ენისაგან, რაც დადასტურებული არის თანამედროვე ლინგვისტების მიერაც.

ა. ლამბერტის აზრით, ისევე, როგორც მისი დროის იტალიური დიალექტები წარმოშობილი იყო ერთი ფუძე-ლათინური ენიდან, ასევე მისი დროის ქართული დიალექტები, მათ შორის მეგრული, წარმოშობილი იყო ერთი ფუძექართული ანუ ძველი ქართული ენიდან, რომელსაც როგორც აღინიშნა ა. ლამბერტი უწოდებდა სამეგრელოს **„ხალხის ძველ და წმინდა ენას“**.

ის აღნიშნავს, რომ ჩრდილო კავკასიაშიც ერთ დროს ქართული კულტურა იყო გავრცელებული, თავის ამ მოსაზრებას ასე ადასტურებს – **„კოლხიდის გარეთ აფხაზებისა და ჯიქების ქვეყნებში მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები და ქართულის ზედ წარწერებით, ირანის მხრითაც თვით თავრიზამდი, როგორც ქართული ეკლესიების, ისე ქართული სოფლების ცხადი კვალი დღესაც ჩანს“** (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, გვ. 30).

ლამბერტი, ასევე აღნიშნავს, რომ ქართველებს ოდესღაც ჰქონდათ ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო, რომლის მეფესაც მრავალი მოხელე ყავდა **„რომელთა რიცხვშიც დადიანიც იყო“** (იქვე, გვ. 29).

ლამბერტი განსაკუთრებული პატივისცემითა და ობიექტურობით ახასიათებს სამეგრელოს მთავარს, ძველი დადიანების შთამომავალ ლევან დადიანს: **„ის ევროპაში რომ აღზრდილიყო საუკეთესო მასწავლებლების მიერ, მას ვერცერთი მთავარი ვერ აჯობებდა, რადგანაც საუკეთესო მასწავლებლების გარეშეც მისი ზნე-ჩვეულებები ძალზე საქებია, მისი უსაქმურად ნახვა შეუძლე-**

ბელია, პირიქით მუდამ შრომობს ან ვარჯიშობს, ლაშქრობის დროს არის მარდი, ჩუმი და მხნე, ამიტომაც ყველა ომში იმარჯვებს. ის ძალზე უყვართ თავის ქვეშემდრომებს და ყველას ეხმარება გასაჭირის დროს, ტკბილად და ზრდილობიანად ექცევა თავის ჯარისკაცებს და ყველას ისე უყვარს თავისი მთავარი, რომ მისთვის სიცოცხლესაც კი განირავენ. ჭამის დროს არის ძალზედ ზომიერი, ღვინით არასოდეს თვრება, სიმთვრალე ამ ქვეყანაში ნაკლოვანებად ითვლება.

ლევანს მეხსიერება აქვს ძალზედ ძლიერი, არაფერი ავიწყდება, ახსოვს ყველა ხელშეკრულებისა და მოლაპარაკებების უმცირესი დეტალიც კი, მათ იხსენებს მრავალი წლის, ექვსი და შვიდი წლის შემდეგაც“ (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2011).

ისაიას წიგნის მიხედვით ისრაელის ძველი მთავრების მოვალეობა იყო ეზრუნა თავისი ხალხის საზრდოსა, ტანსაცმელისა და მკურნალობისათვის. ეს თვისებები შემორჩენილია სამეგრელოს სამთავროში, ლევან II დადიანის კარზე.

თვითონ ლევანი **კითხულობს სხვადასხვა საექიმო წიგნებს, რომელიც გადათარგმნილია ლათინურიდან მათ ენაზე** (იქვე, გვ. 45).

როცა ლამბერტი წერს: „წიგნები გადმოთარგმნილია მათ ენაზე“, გულისხმობს ქართულ ენას, ქართულს ის უწოდებს სამეგრელოს მოსახლეობის ენას, ამავე წიგნში სხვაგანაც აღნიშნავს, რომ სამეგრელოს მოსახლეობის მწიგნობრობის ენა არის ქართული ენა.

ლამბერტი აღნიშნავს, რომ ლევანი საექიმო და სამკურნალო წიგნების მიხედვით, თვითონვე თავისი ხელით ამზადებდა მრავალ წამალს და მათ ყუთებით დაატარებდა ყველგან მოსახლეობის მონახულების დროს და თავის მხრივ ხალხიც დიდი სიხარულით იღებდა ამ სამკურნალო წამლებს.

რაც შეეხება ლევანის მოგზაურობას თავის სამთავროში, ის მუდამ მგზავრობდა ერთი სასახლიდან მეორეში, სასახლე-

ბი კი სამთავროს ყველა რეგიონში ჰქონდა, მათი რიცხვი მრავალ ათეულს აჭარბებდა ლამბერტისავე სიტყვით (50-ზე მეტი სასახლე ჰქონდა სამთავროს სხვადასხვა კუთხეში).

ლამბერტი ასევე აღნიშნავს, რომ ლევანი ყველას აპურებდა ვისაც კი ხვდებოდა თავისი მოგზაურობის დროს, ხოლო მის სასახლეში უფასოდ ურიგებდნენ საზრდელს ყველა სტუმარს ვინც კი მივიდოდა მის კარზე, თუნდაც უცხო. „ყველას, ვისაც კი ხვდება, მის სასახლეში უფასოდ ურიგდება საზრდელი. ვინც კი მივა, კარის კაცი თუ უცხო ვინმე, მაშინვე მას თავის ულუფას მიართმევენ, სუფრაზე სტუმრებს თავის ხელით სთავაზობს საჭმელს, ისე რომ მას არაფერი რჩება, კონსტანტინეპოლიდან და ირანიდან საგანგებოდ მისთვის ჩამოაქვთ ქსოვილები, რომელთაც ის ურიგებს თავის კარისკაცებსა და სხვებს. დადიანი ძალზე მოყვარული არის მართლმსაჯულებისა. აღკვეთა ქურდობა და მტაცებლობა, ყველანი დაუმორჩილა კანონებს“ (იქვე, გვ. 48).

ლამბერტი აგრძელებს ლევან II დადიანის დახასიათებას: „აუჩქარებელია, მოფერებითა და ნყალობით ცდილობს მოიგოს მტრის გული და არ ფიქრობს მის დასჯას იქამდე სანამ არ დარწმუნდება რომ მის სიკეთეს შედეგი არ მოაქვს, თავის სამთავრო განაახლა ვაჭრობით, მფარველობს ვაჭრებს, რომლებიც აქ არიან, სომხები და ებრაელები. აძლევს მათ ფულსა და ტრანსპორტს, და აგზავნის მათ სავაჭროდ ირანსა და თურქეთ ში, უცხოეთიდან იზიდავს ხელოსნებს, და აძლევს მათ სახლსა და მიწა ადგილს“ (იქვე, გვ. 48).

„ღვთისმსახურებისა და ეკლესიის საქმეშიც გამოიჩინა დადიანმა თავი, არ არის ოდიშში ახლა არცერთი ეკლესია, სადაც მისი ღვთის მოყვარეობის ნიშანი არ იყოს, რომელიც დანგრეული ეკლესია იყო ხელახლა ააშენა, რომელსაც სახურავი არ ქონდა, იმას სახურავი გაუკეთა, რომელსაც ორნამენტები შემოსცლოდა ისევ გაამშვენიერა და შეამკო, ამასთანავე ყველა ეკლესიას ფრიად შე-

უმატა შემოსავალი, უთვალავი ოქრო-ვერცხლის ხატები გააკეთებინა თვალმარგალიტებით შემკობილი. ათი წლის განმავლობაში ოცზე მეტი ოქრომჭედელი ყავდა, რომელნიც განუწყვეტლივ აკეთებდნენ საეკლესიო ჭურჭელს“ (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ. 49).

ლევანს თავისი სამთავროს უმთავრესი ეკლესიისათვის მოუმზადებია ხელოვნებითა და ძვირფასი ქვებით შემკული ძვირფასი ბარძიმი, ასევე ბაჯალლო ოქროსაგან დამზადებული ძვირფასი ქვებით შემკული ღვთისმშობლის ხატი, ასეთივე საგანძური დადიანმა თავის სამთავროს ყველა ეკლესიას დაურიგა.

მისი მთავრობის დროს სამეგრელოს სამთავრო ძალზე გაძლიერდა, მაგრამ მისმა ოჯახურმა ტრაგედიამ დაამხო ეს სამთავრო, და მასთან ერთად შეცვალა და დაამცრო საქართველოს საზღვრები ამ მხარეში.

ამ ტრაგედიის შემდეგ საზღვარმა მდინარე კოდორიდან გადმოინაცვლა მდინარე ენგურზე. საქართველომ დაკარგა მდინარე კოდორზე მდებარე დრანდის ღვთისმშობლის სახელობის საეპისკოპოსო კათედრა, აფხაზების შემოსევების გამო დრანდის ეპარქია გაუქმდა, ასევე გაუქმდა ღვთისმშობლის სახელობის მოქვის საეპისკოპოსო კათედრა, რომელიც, ლამბერტის სიტყვით, მდებარეობდა ორ მდინარეს შუა, ფართო ვაკეზე, მესამე საეპისკოპოსო ცენტრი, რომელიც დაკარგა საქართველოს ეკლესიამ იყო ბედიის საეპისკოპოსო კათედრა, ის აგებული ყოფილა გორაკზე და იყო ასევე ღვთისმშობლის სახელობისა.

ეს ოჯახური ტრაგედია კი შემდეგი ყოფილა: ლევან II დადიანი სამთავრო ტახტზე ასულა 14 წლის ასაკში მამის გარდაცვალების შემდეგ. მას აღმზრდელად და მზრუნველად დაუნიშნეს თავისი ბიძა გიორგი ლიპარტიანი, ასაკოვანი კაცი, რომელსაც ცოლად ჰყოლია ოდიშის პირველი თავადების ჭილაძეების ქალი, დარეჯანი, ძალზე ლამაზი და ახალგაზრდა.

ლევანი და ის ქალი ერთმანეთს დაუახლოვდნენ და ერთმანეთის საყვარლებად იქცნენ, მეორე მხრივ ლევან II დადიანის ცოლს, აფხაზეთის მთავარ შერვაშიძეთა ქალს, დაუახლოვდა ლევანის პირველი ვეზირი პაპუნა, რომელიც პირველი პირი იყო სამთავროში. მათი კავშირის შესახებ როცა შეიტყო ლევანმა საშინლად განრისხდა და დროის შესაბამისად დასაჯა თავის ცოლი, კერძოდ მოაჭრა ცხვირი და შერცხვენილი წაიყვანა თავის მამასთან აფხაზეთში და იქ მიატოვა. თავის ვეზირი პაპუნა დაატუსაღა და გაგზავნა გურიის მთავართან ვითარცა პატიმარი, თვითონ კი შეირთო თავის ბიძის ლიპარტიანის ცოლი, ამ უზნეო საქციელმა აშალა მთელი სამთავრო, დაირღვა წონასწორობა, დაიწყო ქვეყანაში არეულობა და აჯანყებები. გურიის მთავარი, იმერეთის მეფე და აფხაზეთის მთავარი ცდილობდნენ გაერთიანებას ლევანის წინააღმდეგ, რასაც თან ერთვოდა შინააშლილობა, ამით განსაკუთრებით ისარგებლეს აფხაზეთმა, რომლებიც შეურაცხყოფილად თვლიდნენ თავიანთ თავს მთავრის ქალის გამო. **„აფხაზები ისე ბრაზმორეულნი იყვნენ დადიანზე, რომ იმ დროს, როცა დადიანი გართული იყო თავის ძმისგან დაწყებული ამბოხების დაცხრომის საქმეში, სულ თავს ესხმოდნენ სამეგრელოს საზღვრებს, რომლებიც თითქმის სრულიად გააუქმეს, მცხოვრებლები დაატყვევეს და აფხაზეთში გადაასახლეს“** (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ. 43).

იმჟამად, როგორც ითქვა, სამეგრელოს საზღვარი გადიოდა მდინარე კოდორთან. მაშასადამე, ამ დროს კოდორის არეები ააოხრეს აფხაზეთმა და იქ მცხოვრები მოსახლეობა, ე.ი. მეგრელები, **„აფხაზეთში გადაასახლეს“**, ანუ ისინი კოდორის იქით გადაასახლეს (შემდგომი გუდაუთისა და გაგრის რაიონებში).

ვახუშტის ცნობით, ისტორიული აფხაზეთი **„ანაკოფიის იქით“** მდებარეობდა. მაშასადამე, იმჟამინდელი აფხაზეთი მოიცავდა მხოლოდ თანამედროვე გუდაუთისა და გაგრის რაიონებსა და სოჭის მიმართულებით მდებარე ჯიქეთს.

მართლაც, ხობის მონასტრის ეკვდერ-საძვალეზე გაკეთებული წარწერიდან ჩანს, რომ „ჯიქეთი“ ერქვა „გაგარისა და უღალის“ ქვეყანას, ანუ თანამედროვე გაგარისა და სოჭის რაიონებს. ჯიქეთი და აფხაზეთი იმჟამად სხვადასხვა ქვეყნები იყვნენ, მაგრამ ზოგადად, ჯიქეთსაც აფხაზეთს უწოდებდნენ.

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ XIV საუკუნის შემდეგ მთლიანად შეიცვალა ჩრდილო კავკასიაში ეთნო-დემოგრაფიული სურათი, თემურლენგის ჯარმა ქართული, და ასევე საქართველოს სახელმწიფოსადმი ვასალურ დამოკიდებულებაში მყოფი მოსახლეობა მასიურად ამოჟლიტა, ვინც გადარჩა მან ისინი დაუმორჩილა საგანგებოდ მის მიერ ჩრდილოკავკასიაში ჩასახლებულ ახალ ხალხებსა და ტომებს.

ისინი ჩრდილო-კავკასიაში თემურმა ჩასაასახლა ვოლგისპირეთიდან, ასევე ურალ-ციმბირიდან და ენისეისპირეთიდან, ისინი ძირითადად იყვნენ ე.წ. სინურ-ციმბირული ენის მატარებელი ტომები. ისინი ჩრდილოკავკასიაში შეერივნენ ადგილობრივ კავკასიურ ტომებს. ამის შედეგად, XV-XVIII სს-ში ჩამოყალიბდა ახალი ე.წ. სინო-კავკასიური ენის მატარებელი ხალხები.

თემურლენგის წინა ეპოქაში აფხაზეთში ძველებურადვე ცხოვრობდნენ ე.წ. ძველი აფხაზები, ანუ ქართული ენისა და კულტურის მატარებელი ხალხი, რომლის ბედი ლევან დადიანის შემდეგ მთლიანად შეიცვალა და მათი ბედი შეცვალა თემურ ლენგის ლაშქრობათა შედეგად ჩრდილო კავკასიაში ჩასახლებულმა ადიღე-ჩერქეზულმა ტომებმა, განსაკუთრებით აბაზებმა და აფსუებმა.

თემურის შემდეგ, ადიღე-ჩერქეზებმა თანდათანობით შეძლეს ჰეგემონ-გაბატონებულ ფენად ქცეულიყვნენ ჩრდილოდასავლეთ კავკასიასა, ჯიქეთსა და ასევე შემდგომ, თანდათანობით, აფხაზეთში, ლევანის შემდეგ კი ისინი გაბატონდნენ ისტორიულ სამეგრელოში მდ. კოდორიდან მდ. ენგურამდე.

სხვადასხვა კულტურისა და მენტალიტეტის მოსახლეობის თავმოყრამ ისტორიული სამეგრელოს მიწა-წყალზე, წარმოშვა კონფლიქტები, ლევანის შემდეგ კი საფუძველი დაუდო მთიელების თითქმის ორასწლოვან ომს დანარჩენი სამეგრელოს წინააღმდეგ. ამის შედეგად დაპყრობილი სამეგრელოს ნაწილსაც, კოდორიდან-ენგურამდე, აფხაზეთი ეწოდა, რადგანაც ახალი ხალხის დომინანტური ნაწილი კოდორის იქეთა ტერიტორიიდან ანუ ისტორიული აფხაზეთიდან შევიდა ისტორიულ სამეგრელოში და დამკვიდრდა იქ. აფხაზეთის ქვეყანაში, ანუ კოდორის იქით მცხოვრები ძველი აფხაზები და იქ გაბატონებული ჩრდილოკავკასიელები შეერივნენ ერთმანეთს და საფუძველი დაუდეს ახალ ხალხს, რომელსაც ქვეყნის სახელის შესაბამისად კვლავ აფხაზები დაერქვა.

ძველი აფხაზები მეგრულ-სვანური, ახალი აფხაზები კი ადიღური წარმოშობის ტომები იყვნენ.

კოდორის ჩრდილო-დასავლეთით ადიღე-ჩერქეზული ტომის ჩასახლება XV-XVI საუკუნისათვის უკვე დაწყებული იყო.

ლევანის სიცოცხლეში კოდორის იქითა მთიანეთს ისინი აკონტროლებდნენ, მაგრამ ბიჭვინთა-ანაკოფის ზღვისპირს ჯერ კიდევ ლევანი აკონტროლებდა სრულად, მისი მიზანი იყო ბიჭვინთის საპატრიარქო კათედრის დაცვა. ბიჭვინთის დაცვა ლევანს თავის წმინდა მოვალეობად მიაჩნდა.

კოდორის იქითა ზღვისპირეთს ლევანის სიმამრი, ქართული წარმოშობის აფხაზეთის მთავარი და ასევე ქართველი ანუ „ძველი აფხაზი“ თავადაზნაურობა ფლობდა. მათი წარმომადგენლის, ლევანის ცოლის, სამეგრელოდან გაძევებისა და მისი შეურაცხყოფის გამო აღშფოთებული აფხაზი თავადაზნაურობა კიდევ უფრო შეუკავშირდა ადიღე-ჩერქეზებს, რომელნიც ისედაც მუდამ იმის ცდაში იყვნენ, რომ როგორმე სამეგრელოს უმდიდრესი საეკლესიო ქონება ჩაეგდოთ ხელში, ამიტომაც სია-

მოვნებით შეუკავშირდნენ აღმფოთებულებს და დაიწყეს სამეგრელოს საზღვრების რბევა კოდორთან.

ლევან დადიანმა მდინარე კოდორის ხეობის აოხრება არ აპატია აფხაზებს და გაილაშქრა მათ წინააღმდეგ და მალე დაამარცხა ისინი.

როგორც ითქვა, სამეგრელოსთან ომის პერიოდში ძირითადად ჩამოყალიბდა „ახალი აფხაზი“ ხალხის ჩანასახი ე.წ. „ძველი აფხაზებისა“ და ადიღე-ჩერქეზების ურთიერთშერევით. ამ დროს ადიღე-ჩერქეზებმა ანუ აფსუებმა კოდორისიქითა მთელ ტერიტორიაზე შეძლეს გაბატონება „ძველი აფხაზი“ მთავართავადების ნომინალურ-ფიქტიური მეთაურობით. „ახალ აფხაზეთში“ გაბატონებულ ფენას წარმოადგენდნენ ადიღე-ჩერქეზი მოლაშქრეები, ამ ახალ მასას ქართველები ძველებურად კვლავაც „აფხაზებს“ უწოდებდნენ, რადგანაც ისინი აფხაზეთში უკვე სახლობდნენ, აფხაზეთში მოსახლეებს კი, ჩვეულებრივ, აფხაზებს უწოდებდნენ. ამ ე.წ. ახალმა აფხაზებმა, წყაროს ცნობით, ძველი აფხაზებისაგან განსხვავებით, მოსპეს ქრისტიანული სარწმუნოება. თუკი ძველი აფხაზები იღწოდნენ და იბრძოდნენ „რჯულისა და კათალიკოსობის“ დასაცავად, ახალმა აფხაზებმა, წყაროს ცნობით, შეურაცხჰყვეს „რჯული და კათალიკოსობა“, იგულისხმება, აფხაზეთში დამკვიდრებული ჩრდილოკავკასიური ტომების მიერ ბიჭვინთის, დრანდის, მოქვის, ბედიის, სხვა საეკლესიო კერების, ქრისტიანი მოსახლეობის მოსპობა-განადგურება, რაც ინტენსიურად დაიწყო ლევანის სიკვდილის შემდეგ.

ოჯახურმა დრამებმა ლევანს ნაადრევად მოუსწრაფა სიცოცხლე.

ლევანის ოჯახური დრამის პირველ ეტაპზე, აფხაზებმა, კოდორზე დამარცხების შემდეგ, ლევან II-ს გამოუცხადეს მორჩილება და იტვირთეს ხარკის გადახდა, მაგრამ „**რადგანაც ეს**

ხალხი მოქალაქეობასა და ვაჭრობას მოკლებულია, არც ფული გააჩნია ხარკის გადასახდელად, ამიტომაც დადიანმა მათ ხარკად დაადო რამდენიმე მწევარ-მეძებრისა და მიმინოს გადახდა“ – ნერს ლამბერტი.

აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ ლევან II დადიანის სიკვდილის შემდეგ გაბედეს აფხაზებმა კვლავ გადმოეღობათ მდინარე კოდორი და შემოიჭრნენ სამეგრელოში.

ლევანის სიკვდილის გამო იმდენად დასუსტდა სამეგრელო, რომ სამეგრელოში შემოჭრილ აფხაზებს წინააღმდეგობა ვეღარ გაუწიეს და აფხაზებმა ზედიზედ დაიპყრეს იმჟამად აყვავებული სამეგრელოს ერთი ნაწილი, რომელსაც ჩვენ ამჟამად ვუნოდებთ სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის რაიონებს.

ამის გამო, სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვარმა რამდენიმე ათეულ წელიწადში მდინარე კოდორიდან მდინარე ენგურზე გადაინაცვლა. მართალია, მათ შესაკავებლად ჯერ კიდევ ლევანმა და ასევე მოქვის, დრანდისა და ბედიის ეპისკოპოსებმა ააგეს თითქმის 100 კილომეტრიანი, ამჟამად „აფხაზეთის დიდი კედელად“ წოდებული გალავანი სამეგრელოს დასაცავად, ეს უზამაზარი, გრანდიოზული თავდაცვითი ნაგებობა იმჟამად წარმოადგენდა სამეგრელოს ახალ საზღვარს, ეს ას კილომეტრიანი ნაგებობა სინამდვილეში იყო სამეგრელოს დიდი კედელი აგებული ქართველი ეპისკოპოსების, მთავრისა და ხალხის მიერ უდიდესი ძალისხმევით სამეგრელოს დასაცავად, მაგრამ ის დაძლეული იქნა. სამეგრელოს დასაცავად აგებული დიდი კედელი გადმოლახეს ბარბაროსებმა და შეძლეს სამეგრელოს საეპისკოპოსოთა გაუქმება, მრევლის ამონყვეტა და დატყვევება. ამ კედელს სამეგრელოს დაცვა ევალებოდა ლამბერტის აღწერით, ამიტომაც მას „სამეგრელოს დიდი კედელი“ უნდა ერქვას და არა აფხაზეთისა.

მთლიანად სხვაგვარი იყო სამეგრელოს მდგომარეობა ლევანის ძლიერებისას.

ლევანის სიცოცხლეში, სამეგრელო დასავლეთ საქართველოს ცენტრალურ ოლქად იქცა, რომელმაც შეძლო თავის გარშემო შემოეკრიბა გურია, იმერეთი და აფხაზეთი, როგორც ითქვა, იმჟამად სამეგრელოს საზღვარი კოდორზე გადიოდა და სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის რაიონები სამეგრელოდ იწოდებოდა. ძლიერ ლევანთან ომებმა ლამბერტის სიტყვით „ისე დაასუსტა იმერეთის სამეფო, რომ სამეგრელოს ბევრად ჩამოუვარდებოდა ძალღონით“ (ა. ლამბერტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43). ლევანი ფაქტიურად მთელი დასავლეთ საქართველოს მბრძანებელს წარმოადგენდა. თავისი სტატუსის განსამტკიცებლად მან აფხაზეთშიც, ე.ი. კოდორს იქითაც ილაშქრა.

არქანჯელო ლამბერტი წერს, რომ სამეგრელოში საზოგადოება შედგებოდა ორ ნაწილად, აზნაურებად და გლეხებად, თავის მხრივ ისინიც იშლებოდნენ წოდებებად, ესენი იყვნენ – თავადები, აზნაურები, ანუ ზინასკუები და ზინაკები, და გლეხები, რომლებიც ასევე ორ ნაწილად იყოფოდნენ, მსახურებად და მოინალეებად.

მსახურის, ანუ გლეხის მოვალეობა იყო იმ ბეგარის გადახდა, რაც უძველესი დროიდან მართებდათ თავიანთი ბატონისა. ლამბერტი წერს, რომ **„ერთი იოტით მეტს არ გადაიხდიდნენ გლეხები, რაც ჩვეულებით იყო დადებული“**.

მსახურის ბეგარა ბატონის მიმართ შემდეგი სახისა იყო: როგორც წესი, ასეთი გლეხი რჩებოდა თავის საკუთარ ოჯახში, მაგრამ ბატონის ოჯახში მორიგეობით აგზავნიდა ოჯახის რომელიმე წევრს სამსახურისათვის.

ამასთანავე, მსახურის მოვალეობაში შედიოდა ლაშქრობის დროს, და ასევე მგზავრობისას, თანხლებოდა ბატონს (ოჯახი-

დან ერთი წევრი). ასევე მას ევალებოდა ხვნის, თესვისა და მოსავლის აღების დროს სავალდებულოდ დახმარებოდა ბატონს.

გლეხების მეორე ჯგუფს, მოინალეებს, ქონდათ იგივე მდგომარეობა, მაგრამ მათი დამატებითი ვალდებულება შემდეგი იყო: ბატონის მგზავრობისას უნდა ეზიდათ მისი ბარგი და უნდა ეზრუნათ, რომ ზამთრის დროს ცეცხლი არ ჩამქრალიყო, ბატონს ჰქონდა დიდი უფლებები გლეხების მიმართ, კერძოდ, შეეძლო მათი გასამართლება.

ლამბერტის დაკვირვებით, სამეგრელოში მოსახლეობა ზღვის პირზე არ ცხოვრობდა, **„ცუდი ჰაერის მიზეზით და მეზობელი ბარბაროზთა შიშით“** (ა. ლამბერტი, სამეგრელოს არწერა, 2011, გვ. 55).

ლევან დადიანს, ლამბერტის სიტყვით, ჰქონია ორმოცდაათზე მეტი სასახლე, მათ შორის გამორჩეული ყოფილა ქვით აგებული ზუგდიდის სასახლე, მოხატული ირანელი მხატვრების მიერ.

ლამბერტის განსაკუთრებით მოწონდა მეგრელთა კარმიდამო, ის წერს: **„ყოველ მეგრელს ისე დიდი ეზო აქვს, რომ უფრო მინდორს წარმოადგენს. ეზოში იზრდება მხოლოდ კარგი ბალახი და სარეველას ვერ ნახავთ. ყოველი მოსახლე ცდილობს, რომ რაც შეიძლება მშვენიერი ღობე გააკეთოს. შესასვლელთან დგამენ დიდ ალაყაფის კარებს, ზედ გამოქანდაკებულია სხვადასხვა სახე. ეზოში რგავენ უმშვენიერეს ხეებს, მცხოვრებნი დროის უმეტეს ნაწილს ატარებენ არა სახლებში, არამედ ეზოებში, სეირნობენ, საქმეს აკეთებენ, ეზოში ჭამენ და ძინავთ კიდეც“**.

ყველა ეზოში იდგა რამდენიმე სახლი. ყველაზე დიდ შენობას ერქვა „ოხორი“, რომელიც სტუმრების მისაღებად იყო განკუთვნილი, მეორე შენობა იყო საცხოვრებელი სახლი, მესამე ნაგებობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად მიაჩნდათ, ეს იყო მარანი, ეზოში მდგარ მეოთხე შენობას ქონდა განსაკუთრებუ-

ლი დანიშნულება, ეს იყო ტანსაცმლის შესანახი შენობა, წარმოადგენდა მტკიცედ აშენებულ ხის მაღალ კოშკს, **„სადაც ტანსაცმელს იცავდნენ სინოტივის და ქურდებისგან“**.

თავადების ეზოებში აღნიშნულთა გარდა ყველაზე საპატიო ადგილზე, ასევე იდგა კიდევ ერთი შენობა – ეს იყო პატარა „კარის ეკლესია“.

ლამბერტიმ მიაქცია ყურადღება, რომ სამეგრელოში თავადაზნაურობა კარგად იცვამდა – **„პერანგს იკერავენ სხვადასხვა ფერის აბრეშუმისაგან, პერანგის ყელი იყო მოქარგული და მასზე მიმაგრებული იყო ძვირფასი ქვები და მარგალიტები, ამის გარდა წვეულებებსა და დღესასწაულებში იცვამდნენ კიდევ უფრო მშვენიერ ტანისამოსს, რომელიც შეკერილი იყო დამასკოს ქსოვილისაგან, ხავერდის ან ფარჩისაგან, მას სარჩულად ედო სიასამურის ტყავი, ის შემკული იყო ოქროსა და მარგალიტის ღილებით“**. ასეთი ტანისამოსი თავადაზნაურს ჰქონია რამდენიმე ხელი.

ლამბერტი წერს, რომ ქალები კეკლუცობით არ ჩამოუვარდებოდნენ ევროპელ ქალებს, განსაკუთრებით თმის ვარცხნილობით, ქუდებითა და თავსამკაულით. ისინი ფერ-უმარილით თეთრად იღებავდნენ სახეს, იღებავდნენ ასევე წარბებსაც, ეგრეთწოდებული გუნდით, იმავე საღებავით იღებავდნენ წამწამებსაც, გასაოცარია, მაგრამ ლამბერტის აღწერით სილამაზისათვის ქალები თვალის გუგებსაც კი იღებავდნენ, **„რაღაც საცხებლით იყვითლებენ თვალის გუგებსაც“** (იქვე, გვ. 61).

ასეთი ბედნიერი და ლამაზი ქვეყანა იყო სამეგრელო ლევან დადიანის დროს, მაგრამ მთლიანად შეიცვალა ვითარება მისი გარდაცვალებისთანავე აფსუა-აფხაზების შემოსევებისას, კოდორიდან ზუგდიდამდე.

ლამბერტი აგრძელებს თავის აღწერას და წერს – სამთავროში ყველა მუშაობდა, ყველა ამუშავებდა მინას, ყველა ფენა და ნოდება **„მთავრიდან დაწყებული უკანასკნელ მეგრელამდე სია-**

მოწვევებით ეტანებიან მინათმოქმედებას და დიდი გულმოდგინებით ამუშავენ თავის ყანებს. სამეგრელოში რაც უნდა დიდი გვარის კაცი იყოს თვითონ ამუშავენ თავის ყანებს და ეს საქმე სათაკილოდ როდი მიაჩნია“ (იქვე, გვ. 71).

ყანის დათესვის და თოხნის დროს მოსახმარებლად იწვევენ მეზობლებს, რომელთაც თოხნის დრო ჯერ არ დადგომოდათ „ნადი შედგება 50 ან 60 ჩარაზმული მთოხნელისგან, მათ თავში ჩაუდგება პატრონი, მღერიან ჩქარი ტემპით, რომლის ხმაზეც ეწყობა თოხნა, როგორც საკრავზე ცეკვა, ამისთვის მთოხნელთა გამწკრივებულ რაზმს თავში ჩაუდგება ორი მომღერალი, რომლებიც სიმღერით აჩქარებენ თოხნის პროცესს. ნადს დღეში სამჯერ აჭმევენ და ვახშმად მიიწვევენ პატრონის ეზოში, ამ დროს მათ საგანგებოდ გაუხსნიან იქამდე დაბეჭდილ ქვევრს, ამ ქვევრის ღვინო შეწირული არის წმინდა გიორგისადმი და იხსნება მაშინ როცა მარგვლა აქვთ, ან პეტრე-პავლობა დღეს, მარგვლის წინ ამ ქვევრს დიდი ამბით მოხდიან თავს, ამისთვის მარანში მიიწვევენ მღვდელს, რომელიც შეიმოსება საეკლესიო შესამოსლით და ილოცებს, რის შემდეგაც მოხსნის თავს ქვევრს და იქიდან პატარა დოქში გადმოასხავს ღვინოს, რომელსაც გააგზავნის წმინდა გიორგის ეკლესიაში შესანიშნავად. დანარჩენ ღვინოს კი პატრონი მოიხმარს“.

მინათმოქმედებაც, ლამბერტის სიტყვით, საქართველოში იყო ევროპულის მსგავსი, სამეგრელოში პირველ წელიწადს თესავდნენ ღომს, მეორე წელს ფეტვს, მესამე წელს კი პურს. ამის შემდეგ მიწას სამი ოთხი წლით ასვენებდნენ, ბლომად მოჰყავდათ ღომი და ბრინჯი, ისე ბლომად მოჰყავდათ ბრინჯი, რომ ის გაჰქონდათ თურქეთის გემებს, რომლებიც იქ მოდიოდნენ, ასევე ლამბერტის სიტყვით, ბლომად მოჰყავდათ ღობიო, ბახჩეული, ხილი და ფხალი.

ნადირობას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა, თითოეულ თავადს ჰქონდა თავისი საკუთარი სანადირო ტყე,

რომელიც ისე იყო დაცული, რომ თვით მთავარსაც კი უფლება არ ჰქონდა იქ, სხვის საკუთრებაში ნადირობისა. ნადირობის საგანგებო დრო იყო ყველიერი, ირმებზე ნადირობდნენ, ყველიერის კვირაში დიდი მარხვის დაწყებამდე, და ასევე სექტემბრის დასასრულიდან შობის მარხვამდე.

ლამბერტი ყურადღებას აქცევს, რომ ლევან II დადიანს, ისევე როგორც თავის დროზე თამარ მეფეს, სიკვდილით არ დაუსჯია არცერთი დამნაშავე, უმძიმესი დანაშაულისათვისაც კი, მხოლოდ ერთი გამონაკლისის გარდა – მან მხოლოდ თავისი ვეზირი დასაჯა ისე, როგორც თამარ მეფის დროს დაისაჯა გუზანი.

ლამბერტი წერს – „**მხოლოდ ერთი შემთხვევისათვის მას აქვს დანესებული სიკვდილით დასჯა, სახელდობრ ეკლესიის მკრეხელობისათვის, როცა ნივთებს მოიპარავენ, ან ეკლესიას გადაწვავენ. სხვა ყოველივე დანაშაულობა შეიძლება მთავარმა აპატიოს ფულის გადახდევინებით, ან ვისიმე მფარველობის გამო და რაც შეეხება მკრეხელობას, ამის ჩამდენი ვერც ფულით და ვერც თხოვნით ვერ შეაბრალებს თავს მთავარს და უსათუოდ დასჯილი უნდა იქნას სიკვდილით**“ (იქვე, გვ. 95). (მკრეხელობას უწოდებდნენ ეკლესიის ძარცვას ან შეურაცხყოფას).

ლამბერტის სიტყვით, დადიანი იყო მართლმსაჯულების მოყვარული და ყველა დანაშაულს თავის შესაფერის სასჯელს აძლევდა. მაგალითად – ქურდებს ჭრიდნენ ხელს, ფეხს ან ყურს, მკვლელებს ჭრიდნენ ხელს ან აბრმავებდნენ, ასევე ისჯებოდა მემამბოხეც. ცოლ-ქმრული ღალატისათვის აჭრიდნენ ცხვირს, „**მეგრელები კი იმით არიან ბედნიერები, რომ მათი მთავარი ყოველთვის და ყოველგან მზად არის, მოისმინოს საჩივარი და მოუძებნოს წამალი თავის ქვეშევრდომთა საჭიროებას. გინდ თათბირობდეს, გინდ ცხენით სეირნობდეს, გინდ გზაში იყოს, გინდ ნადირობდეს და გინდ პურის ჭამად იჯდეს, მთავარი ყოველთვის მოისმენს საქმეს და შესაფერ განჩინებას დასდებს**“ (იქვე, გვ. 103).

აღსანიშნავია, რომ სასამართლოში იყო ადვოკატის მსგავსი ინსტიტუტი, მთავარი ისე როგორც ყველა, მოვალე იყო, ომში პირადად მიეღო მონაწილეობა, ლევან II-ს ამ „მოვალეობისთვის თავი არასდროს აურიღებია, თვით ავადმყოფობის დროსაც კი. ლევანის ჯარში შედიოდა ოცდაათიათასიანი ცხენოსანი მეომარი, ნავარჯიშები და გამოცდილი, კანონის მიხედვით კომლზე ერთი კაცი გამოდიოდა სალაშქროდ, აზნაურობას არ ჰქონდა ვალდებულება ეომა მთავრისათვის კანონის ძალით, **„მაგრამ აზნაურობა უფრო თავისი სურვილით, ვიდრე კანონით სულ ერთიანად გამოდის საომრად, ისე, რომ აზნაურს თუ ხუთი ან ექვსი ვაჟი ყავს, ესენი ყველანი გაჰყვებიან საომრად მთავარს“** (იქვე, გვ. 110).

ომის უფრო მეტი საჭიროების შემთხვევაში კომლზე ორი ან სამი კაცი გაჰყავდა საომრად, ომში მეომრებს ეცვათ საუკეთესო ტანისამოსი **„მშვენიერი ტანისამოსები ისე ბრწყინავენ, როგორც არსად სხვაგან, თვითოეულს მოაქვს ყველა თავის ტანისამოსი და ცდილობს, რომ აქ უფრო კარგად იყოს ჩაცმული, ვიდრე ჩვეულებრივ“** ლამბერტი აგრძელებს და აღწერს ომისას თუ რას იცვამდნენ, ის წერს, რომ აქ ყოველდღე იცვლიან თავიანთ ტანისამოსს. ვისაც ვერცხლეულობა აქვს, ერთიანად მოაქვს: აგრეთვე მოაქვთ საუკეთესო ირანული ხალიჩები, რათა **„ამ ხალიჩებზე დღისით დასხდნენ და ღამით დაიძინონ, პურის ქაშა ამ დროს მეტად მზიარული იცია“** (იქვე, გვ. 111). ასეთი ყოფილა ომისა და ლაშქრობის წესი.

ლამბერტის სიტყვით, მტერთან ბრძოლა ძალზე ხანმოკლე იყო, ის აღწერს შესაბამის მიზეზებს და ამბობს: **„მათი ბრძოლა მთავრდება ცხენის ერთი გაჭენებით და სულ გრძელდება მეოთხედი საათის განმავლობაში“** (იქვე, გვ. 112).

როგორც ჩანს, ლამბერტი აღწერს შინაურ ბრძოლებს სამეგრელოსა და იმერეთს შორის, ან სამეგრელოსა და გურიას შორის.

ლამბერტი ასევე ეხება საეკლესიო ცხოვრებას, ის წერს, რომ საქართველოში არის ორი კათალიკოსი, ერთი ქართლისა და მეორე, რომელსაც ექვემდებარება **ოდიში, იმერეთი, გურია, აფხაზეთი და სვანეთი**.

ლამბერტი არ იცნობს სიტყვას „აფხაზეთის კათალიკოსი“, რადგანაც მისთვის აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას კოდორის იქით. მისთვის დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი „ოდიშის პირველიერარქი“ იყო, რადგანაც მის ეპოქაში, ლევანის დროს, ოდიში დასავლეთ საქართველოს კულტურული ცენტრი იყო და, როგორც აღინიშნა, კოდორიდან ბიჭვინთამდე მდებარე ზღვისპირეთი ბიჭვინთის დიდებულ ტაძართან ერთად სამეგრელოს ეკუთვნოდა.

ძველად, ორივე, ქართლისა და ბიჭვინთის კათალიკოსს ირჩევდა საქართველოს მეფე, მაგრამ როცა დადიანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, მეორე კათალიკოსს სამეგრელოს მთავარი ირჩევდა, ჩანს, სხვა მეფე მთავრებთან შეთანხმებით.

ლამბერტი წერს: „**ოდიშის პატრიარქს თავის საბრძანებელში ისეთი ძალა აქვს, ისეთი სიმდიდრე და სასახლეები, იმდენი ყმები ყავს, რომ არამც თუ ეთანასწორება მთავარს, არამედ აღემატება კიდევ. პატრიარქი თავის საპატრიარქოს დასახედავად მუდამ დადის, იგი თან წაიყვანს ხოლმე ამაღლას, რომელიც შედგება 300 კაცისაგან და მეტისაგანაც. ოდიშის ახლანდელი პატრიარქი წმინდა კაცად მიაჩნიათ, ღვთის წინაშე დიდ გულმოდგინებას იჩენს, კაცთა მიმართაც ძლიერ მონყალეა, ყოველ ღამე უსათუოდ დგება მეტად გრძელ ლოცვაზე, ყველაზე პირველად ტანს იგი იცვამს და პირველადვე იგი შედის ეკლესიაში, სადაც ატარებს უმეტეს ნაწილს ღამისას და დღი სასაც, რაც შეეხება მოყვასისადმი მონყალეებას, იგი ისეთ გულკეთილობას იჩენს, რომ არ მოიძებნება არც ერთი ღარიბი და არც ერთი უბედური, რომ იგი არ იცნობდეს და თავის მონყალეების კალთას არ აფარებდეს.**

თუ ვინმე ღარიბმა გაიარა, როცა იგი პურის ჭამად ზის, მაშინვე დაუძახებს, თავისთან დასვამს და უმეტეს ნაწილს თავის საჭმლისას უთავაზებს. თუ გაიგონა, რომ სადმე სანყალი ავადმყოფი არის, მეტად გაჭირვებულიაო, სხვადასხვა შემწეობას თავისი ხარჯით მიანოდებს. გარდა ამისა, იმდენად ერთგულია იერუსალიმის წმინდა ადგილისა, რომ სამჯერ იყო მათ სანახავად და ყოველთვის დიდი შეწირულობა წაუღია“.

კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ მდინარე კოდორზე მდებარე ღრანდის საეპისკოპოსო აფხაზეთის საზღვარზე, ასევე მოქვისა და ბედიას საეპისკოპოსოები, ასევე ცაიშის, ნალენჯიხის და მარტვილის საეპისკოპოსოები, ხოლო ქიაჩის, წიფურისა, ხოფის, ობუჯის, „სებასტოპოლის“ და ანაკლიას საეპისკოპოსოები მონასტრებად იყო გადაკეთებული.

ეპისკოპოსები – ლამბერტის აღწერით, სიმდიდრით და ძალაუფლებით ჯობნიან თითოეულ აქაურ დიდებულს, ფაქტობრივად, ეპისკოპოსები მხოლოდ მთავარს ემორჩილებიან. ეპისკოპოსს ისეთი ძალაუფლება აქვს, რომ შეუძლია აზნაურის დაპატიმრება, თუ მღვდელი არ ასრულებს თავის მოვალეობას, ასევე შეუძლია მისი დაპატიმრება და ბორკილებში ჩასმა. ლამბერტი აღწერს ერთ შემთხვევას, როცა ეპისკოპოსის ბრალდებით დააპატიმრეს ერთი მღვდელი, რომელიც დიდ მარხვაში ღამით არ ლოცულობდა, ამით კი წესს არღვევდა, რადგანაც თვით ეპისკოპოსი ეკლესიაში მთელი ღამით ლოცულობდა (იქვე, გვ. 140).

მთავარი დაინტერესებული იყო, რათა ეპისკოპოსს მეტი სიმდიდრე დაეგროვებინა, რადგანაც ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ მისი ქონება მთავარს დარჩებოდა.

ლამბერტი აღწერს, რომ ბავშვს ნათლავდნენ 3-4 წლის ასაკში, ნათლობა ხდებოდა მარანში, მირონს ცხებდა თვით ნათლია, იქვე განბანდნენ ბავშვს.

წირვა ეკლესიის გარეთაც შეიძლებოდა შესაფერის ადგილას. ეკლესიაში წირვის დროს საუცხოო სამოსელით წირავდნენ.

სამეგრელოს არცერთი მცხოვრები არავითარ საქმეს არ დაიწყებდა მღვდლის კურთხევის გარეშე, მისგან იღებდნენ რჩევას.

თუ ვინმე გადაწყვეტდა მონანიებას თავისი რაიმე ცოდვის ან სხვა რაიმეს გამო, წირვას დააყენებინებდა მღვდელს, წირვის დაწყებამდე, როგორც წესი, კლავდნენ რაიმე საქონელს, ცხვარს ან ხარს, ძროხას, ხბოს, ბატკანს ან თიკანს, მღვდელი პირუტყვის თავზე კითხულობდა ლოცვას, რომელშიც მოიხსენებდა აბელის, აბრაამის, სოლომონისა და სხვების მსხვერპლშენიშვას, ამის შემდეგ მღვდელი ანთებული სანთლით პირუტყვს ხუთ ადგილზე შეუტუსავდა (მონვაგდა) ბალანს, მას სამჯერ შემოატარებდნენ შემომწირველის გარშემო, ამ დროს ყველა ილოცებოდა, ამის შემდეგ მზარეული დაკლავდა პირუტყვს და წყალში მოხარშავდა, ხოლო მღვდელი შეუდგებოდა წირვას, წირვის დასრულების შემდეგ, მიუსხდებოდნენ სუფრას, სადაც ამ ხორცს მიირთმევდნენ, მღვდელს ცალკე სუფრას უშლიდნენ.

მიცვალებულის მგლოვიარობისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა წირვებსა და ლოცვებს: მაგალითად, მეორმოცე დღეს განსვენებულის სულის მოსახსენებლად, წირვა უნდა შეესრულებინა ადგილობრივ ეპისკოპოსს, რომელსაც წირვის ფასად ერგებოდა ყოველივე ის, რაც კარგი და მშვენიერი ჰქონდა თავის სახმარებლად მიცვალებულს, მართლაც ეპისკოპოსს მიართმევდნენ ხოლმე მიცვალებულის საჯდომ ცხენს თავისი საუკეთესო განყოფილებით. ვერცხლეულობას, ძვირფას ტანსაცმელს და საკმაო ფულსაც, რომელიც „უფრო შეძლებულლებთან ადის ხუთას სკუდომდე, თუმცა ზოგიერთებს არ მიაჩნიათ ეპისკოპოსის წირვა საჭიროდ და არც უნდათ, მაგრამ ეპისკოპოსები ძალად სწირავენ და ფასსაც ძალით თხოულობენ, მთავარიც საჩქაროდ აიძულებს ამ ფასის გადახდას, რადგან მისი სარგებელი ამას მოითხოვს. საქმე ის არის, რომ ეპისკოპოსის სი-

კვდილის შემდეგ მთავარს ეკუთვნის მისი მემკვიდრეობა, რომელიც რასაკვირველია იმდენად მეტი იქნება, რამდენად ეპისკოპოსი თავის სიცოცხლეში მეტს იშოვნის. წირვის შემდეგ დიდი ნადიმი გაიმართება, როგორც ეპისკოპოსისა, ისე სხვა სამღვდელთა ბისათვის და აგრეთვე ერისკაცებისათვისაც. ნადიმის შემდეგ, საჩუქრებს მიართმევენ არამც თუ ეპისკოპოსს, არამედ ყველა სამღვდელს პირს, რომელნიც წირვაში მონაწილეობას იღებდნენ, ვის სხვადასხვა ძვირფასი ქსოვილის ტანსაცმელს და ვის ფულად, თითოეულის ღირსებისა და მდგომარეობის შესაფერად. დაბალი ხალხისთვის კი, რომელიც ამ დღეს ბლომად იკრიბება, კლავენ უამრავ ხარსა და ძროხას, დაკლულებს რომ მოხარშავენ, მერე ეპისკოპოსს და მღვდლებს აკურთხებიან და მერე დაურიგებენ ხალხს, რათა ილოცონ ღვთის წინაშე მიცვალებულის სული-სათვის“ – წერს ლამბერტი.

ჩვენს საეკლესიო წყაროებში ხშირად იხსენიება სიტყვა „ნიშანი“, როგორც ლამბერტის ჩვენებიდან ჩანს, ნიშანი ენოდებოდა მიცვალებულის ტანისამოსს, ცხენს, ანდა სხვა მნიშვნელოვან ქონებას, რომელიც უნდა გადასცემოდა მთავარს, ერისთავს ან სხვებს საჩუქრის სახით, კერძოდ მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ, მიცვალებულის ხსოვნისათვის, ჭირისუფალი ნიშნავდა საგანგებო დღეს, რომელზეც მთავარს მიიწვევდნენ მიცვალებულის ე.წ. დასატირებლად, ამ დროს ჭირისუფალი დებდა მიცვალებულის რომელიმე ნახსენებ „ნიშანს“, რომელზეც იმართებოდა ტირილი, მიცვალებულის მოსახსენიებლად, ასევე მიცვალებულს იხსენიებდნენ აღდგომის მეორე დღეს, სასაფლაოზე სადაც იმართებოდა აღაპი, მღვდლის კურთხევით.

მღვდელი ან ეპისკოპოსი ესწრებოდა ქორწილს, ანუ გვირგვინის კურთხევას, რომელიც ეწყობოდა კარის ეკლესიაში ან მარანში.

მარანს სამეგრელოში და მთელ საქართველოში, ლამბერტის სიტყვით, ეკლესიის მსგავსად სცემდნენ პატივს. მაგალითად, ჯვრისწერისას, მარანში შეიმოსებოდა სამღვდლო პირი. რომელიმე ამორჩეული ნათესავი მეფე-დედოფალს შეიყვანდა ეკლესიაში, ან მარანში, მათ მიართმევდნენ სანთლებს და მათ უკან ედგა გვირგვინის მტვირთველი. ამის შემდეგ მღვდელი წესის მიხედვით ილოცებდა.

ლევან II დადიანის დროს, სამეგრელოს საზღვარი, როგორც ითქვა კოდორამდე აღწევდა, მაგრამ რადგანაც კოდორის იქით აფხაზეთის მთავარი ლევანს ემორჩილებოდა, ამიტომ **ბიჭვინთა თავისი საკათალიკოსო საყდრით ლევანის სრულ მფლობელობაში იყო.**

სამეგრელოს სამთავრო იყო სრულებით მონესრიგებული ქვეყანა, რომელიც მხოლოდ ლევან II დადიანის გარდაცვალების შემდგომ მოიშალა აფსუა-აფხაზ, ჩერქეზ-ადილელთა შემოსევების შედეგად.

ამის გამო, სამეგრელომ დაკარგა თავისი ტერიტორიის თითქმის ნახევარი, თავისი ყველაზე აყვავებული მხარე – ენგურსა და კოდორს შორის მოქცეული ტერიტორია, გაუქმდა **ბედიის, დრანდის, მოქვის საეპისკოპოსოები და ბიჭვინთის საკათალიკოსო კათედრა**, კათალიკოსი იძულებული გახდა ის მიეტოვებინა.

მტერმა ამონყვიტა და დაატყვევა მოსახლეობის თითქმის ნახევარი, ამიტომაც წერდა მისიონერი „**სამეგრელო სამეგრელო აღარ არის, 40.000 კომლიდან 20.000 ამონყვეტილია**“, დაიწყო შემოსეულ ადილე-ჩერქეზებთან (აფსუა-„აფხაზებთან“) სამეგრელოს ხალხის თითქმის 200-წლიანი თავდაცვითი-სამამულო ომი, რომელსაც მხოლოდ რუხის ციხე-სიმაგრესთან ომში მოელო ბოლო, იმერეთის მეფე სოლომონის დროს.

დასკვნა:

ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერისას, მუდამ ცდილობს სამეგრელო წარმოადგინოს ერთიანი ქართული სამყაროს ნაწილად, ის მიიჩნევს, რომ ქართველი ხალხი ნოეს მესამე შვილის იაფეტის შთამომავლობაა.

როგორც უკვე აღინიშნა, მას მიაჩნდა, რომ სამეგრელო მახლობლად მდებარეობდა არარატის მთისა, სადაც გაჩერდა ნოეს კიდობანი. როგორც ის წერს: „**სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა ლუბარად წოდებულ მთაზე, აქ გაჩნდა ადამიანთა პირველი საცხოვრებელი, აქ დარგო ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაურ ბინადრად**“ (ა. ლამბერტი, დასახ. ნაშრ., გვ. 28).

ამ სიტყვების შემდეგ, მას მოჰყავს ცნობა იმისა, თუ საიდან აქვს მას აღებული ეს მოსაზრება და წერს, რომ მისი წყარო ყოფილა წმინდა ეპიფანე. ლამბერტი აგრძელებს თავის მოსაზრებას და წერს – „**აქ აღსანიშნავია შემდეგი სიტყვები ეპიფანესი: სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა**“ (იქვე, გვ. 28).

„**ამ ქვეყანას დღესაც საქართველო ქვია და მკვიდრნი თავის თავს უწოდებენ ქართველებს, ეს კუთხე არის საქართველოს ერთი ნაწილი**“ (იქვე, გვ. 28). ლამბერტის აზრით, ქართველების სახელწოდება „გეორგიანი“ მომდინარეობს წარღვნის დროს გადარჩენილი კიდობნიდან გამოსული ნოეს საქმიანობიდან „დაიწყო ნოემ საქმედ ქვეყნისა და დაასხა ვენახი“ (დაბ., IX, 20).

ლამბერტი წერს, რომ ბერძნულ ბიბლიაში ეს წინადადება შემდეგი სიტყვებითაა ჩანერილი – „**ნოე ანდროპის გეორგიოს**“, (ლამბერტი სიტყვა გეორგიოს საქართველოსთან აკავშირებს, თუმცა ბერძნულში სიტყვა – „გეორგიოს“ აღწერს ნოეს მუშაობას ვენახისათვის მიწის დამუშავების დროს).

ნიგნში „სამეგრელოს აღწერა“ აისახება ლამბერტის აზრი, რომ ქართველობა იყო უძველესი, ნოეს ეპოქასთან დაკავშირე-

ბული ერი და მათი სამშობლო საკაცობრიო ცივილიზაციის მესაძირკვლეთა გვერდით იდგა, სამეგრელო კი მისი ნაწილი იყო.

როგორც ზემოთ აღნიშნა, ა. ლამბერტი ფუძე ანუ ძველ ქართულ ენას უწოდებს „**მეგრელების ძველ, ნამდვილ, წმინდა ენას**“ (იქვე, გვ. 185). ამ მხრივ, ა. ლამბერტის მოსაზრება მთლიანად განსხვავდება XIX საუკუნის რუსი მოხელეების მტკიცებებისგან. მაგალითად, რუსი მოხელე ბოროზდინი, რომელმაც ასევე აღწერა სამეგრელო, გამოთქვამდა იქამდე გაუგონარ მტკიცებას, რომ სამეგრელოში ქართული ენა გავრცელებული იყო მეზობელი ქართული რეგიონებიდან, რომ ის იყო არა მთელი მოსახლეობის ენა, არამედ მხოლოდ მისი ერთი ნაწილისა, ერთი სოციალური ჯგუფისა, რომელმაც შეძლო ამ ენის საყოველთაოდ განვრცობა.

ლამბერტის აზრით, კი, პირიქით, ქართული ენა იყო, მეგრელების უძველესი ენა, რომელიც დროთა ვითარებაში შეიცვალა და იქცა მეგრულ მეტყველებად.

აღსანიშნავია, რომ ეს იყო საქართველოში რუსებამდე დამკვიდრებული საყოველთაო აზრი, მათ შორის სამეგრელოსიც.

ასეთივე აზრისა იყო სულხან-საბა და სხვა ქართველი მეცნიერები რუსების ეპოქამდე.

ბოროზდინის მოსაზრება, კი სამეგრელოში იქამდე უცნობი იყო, შემდეგ ის რუსებმა გაავრცელეს და „სამეცნიერო“ დატვირთვა მიანიჭეს. რუსების მიზანი, როგორც თვითონ ბოროზდინი აღნიშნავს, იყო ქართველი ერის გარუსება და მისი ცალკეულ ტომებად დანაწევრება, ერთმანეთზე მათი გადამტერების გზით. ბოროზდინს ასეთი ქმედება გამართლებულად მიაჩნდა რუსეთის იმპერიაში ქართული მოსახლეობის სწრაფი ასიმილიაციის მიზნით.

ბოროზდინის აღნიშნული მოსაზრება იყო პოლიტიკური მეთოდი, მოსახლეობის დასამორჩილებელი საშუალება, ხოლო რაც

შეეხება ლამბერტის, მას საერთოდ არ ჰქონდა პოლიტიკური მიზნები, ის აღწერდა იმას, რასაც ხედავდა თავისი თვალით თვრამეტი წლის განმავლობაში, მისგან განსხვავებით ბოროზდინმა მხოლოდ რამდენიმე სეზონი გაატარა სამეგრელოში.

არქანჯელო ლამბერტისთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ მან ერთერთმა პირველმა უწოდა სამეგრელოს კოლხიდა, იქამდე სამეგრელო იბერიის ნაწილად მიიჩნეოდა საზოგადოდ, არა მხოლოდ მემატიანეთა და კულტურული წრეების მიერ, არამედ თვით სამეგრელოშიც, ეს მომენტი არა მხოლოდ ქართული წყაროებით დასტურდება, არამედ რუსულითაც, ლევან დადიანს, როგორც აღინიშნა, რუსეთის მეფე „იბერიის ხელმწიფეს“ უწოდებდა და სამეგრელოს – იბერიის სუვერენულ ნაწილად მიიჩნევდა. ლამბერტის მოსაზრება, რომ სამეგრელო ძველი კოლხიდაა, შემდეგში აიტაცა საისტორიო წრეებმა, იმდენად, რომ ამჟამად მტკიცება იმისა, რომ სამეგრელო იბერიის ერთერთი ნაწილი იყო, არც კი ისმის. ფარნავაზ მეფიდან ლევან მეორემდე ეგრისი-სამეგრელო მუდამ იბერიის ანუ ქართლის სამეფოსა და საქართველოს ნაწილად მიიჩნეოდა. კოლხიდა არც კი იხსენიება ქართულ წყაროებში, მაგრამ ძველი კოლხიდის სიდიადეს აღწერდა ევროპული – ბერძნულ-ლათინური და მას აქტიურად იხსენიებდნენ ლამბერტის დროინდელი ევროპელი ისტორიკოსები თუ მწერლები. ცხადია, ლამბერტი არ იცნობდა ქართულს და ზედმიწევნით იცნობდა ევროპულს. ის ეძიებდა კოლხიდის ადგილსამყოფელს, და რადგანაც კოლხიდის მთავარი მდინარე იყო ფაზისი, იკვლევდა თუ რომელი იყო ის. ძველი ქართული ისტორიოგრაფიის მიხედვით, და ჩანს ბერძნულითაც, ფაზისს მდ. ჭოროხს უწოდებდნენ, ამას აჩვენებს წმიდა ექვთიმე მთაწმიდელის თარგმანი, რომელიც შეეხება ანდრია მოციქულის საქართველოში ქადაგებას. წმ. ექვთიმემ ბერძნული დედანის ფრაზაში – „ანდრიამ გადალახა ფაზისი“,

ფაზისი განმარტა, როგორც მდინარე ჭოროხი. ლამბერტის ჭოროხის ხეობა არ უნახავს, იმის გამო, რომ ეს ხეობა შედიოდა ოსმალეთის იმპერიაში და ძალზე სახიფათო იყო. რაკი ლამბერტი ცხოვრობდა სამეგრელოში კარგად იცნობდა მდინარე რიონს. კოლხიდის ადგილსამყოფელის ძიებისას ლამბერტიმ რიონი მიიჩნია ფაზისად და შესაბამისად სამეგრელო კოლხიდად. აქედან ჩანს, რომ ლამბერტი კოლხიდას ისტორიული საქართველოს ნაწილად მიიჩნევდა, რადგანაც თავის წიგნის დასაწყისში სამეგრელოს რამდენჯერმე გეორგის ნაწილად მიიჩნევს.

მონასტერი, 20.12.2013 წ.

კატნული მატლზდინის მღგონებანი „სამეგტრლუ და სჯანოტი 1854- 1861 წლოზში“,

(თარგმნილი თ. სახოკიას მიერ, 1934)

საქართველოს ეთნიკურ კუთხეებად (ეთიკურ ჯგუფებად და რეგიონებად) დანანევრების გეგმა მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში გაიხსენა ნითელი რუსეთის იმპერიის მთავარმა იდეოლოგმა სუსლოვმა, ის წერდა – „ქართველებს ჩვენ უნდა გავუღვივოთ კუთხურ ეთნიკური გრძნობები და რეგიონების მიხედვით დავაპირისპიროთ ერთმანეთს, ამასთანავე ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ რომ ისინი სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან“.

სუსლოვი შემდგომ პოლიტიუროს თავის მოხსენებაში აცნობდა, რომ ეს მეთოდი ესაჭიროებოდათ ქართველების სრული ასიმილაციისათვის და გარუსებისათვის, მათი საქართველოდან გაძევებისათვის.

„მეცნიერულად“ დარწმუნება ქართველებისა, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებს აქვთ სხვადასხვა ეროვნული წარმომავლობა არ იყო შემოქმედება პირადად სუსლოვისა და არც რუსეთის კომუნისტური პარტიისა, ეს იდეოლოგია ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ჰქონდათ რუსებს საქართველოში დამკვიდრებისას, ამის შესახებ სრულებით გახსნილად და პირდაპირ წერდა ერთ-ერთი რუსი დიდმოხელე **კორნელი ბოროზდინი** თავის მოგონებებში, რომელიც გამოაქვეყნა XIX საუკუნის 60-იან წლებში, სუსლოვამდე ასი წლით ადრე.

რუსეთის იმპერიამ მას შემდეგ რაც გააუქმა ქართული სახელმწიფოებრიობა შეუდგა დაპყრობილი ქვეყნის მართვას რუსი მოხელეების ხელით, რომელთაც ცენტრიდან აგზავნიდა, XIX საუკუნის 50-იან წლებში აღიარებდა სამეგრელოს და სვანე-

თის სამთავროს სუვერენიტეტს, მაგრამ უკვე განზრახული ქონდა მათი გაუქმება. რუსეთს სურდა ისე წარმოეჩინა სამთავროთა გაუქმების სურათი, რომ თითქოსდა მთავრები თვითონვე ითხოვდნენ სამთავროს გაუქმებას ან და თითქოს თვითონ ამ სამთავროთა დაჩაგრული მოსახლეობა რუსეთს თხოვდა გაეთავისუფლებინა მოძალადე მთავრის მმართველობისაგან, ეს იყო წინასწარდასახული, მიზანმიმართული გეგმა, რომლის აღსასრულებლად იმპერია მთავრების კარზე აგზავნიდა თავის აგენტებს, რომლებიც სანდო პირები ხდებოდნენ თვითონ მთავრებისათვის, ასეთი მისიით გაიგზავნა კორნელი ბოროზდინი სამეგრელოს დედოფალ ეკატერინესთან 1854 წელს. კ. ბოროზდინი მსახურობდა კავკასიის მთავარმართებლის სამმართველოში, ეკატერინეს უხდებოდა ხშირი მიწერ-მოწერა რუსულ ცენტრებთან, რუსულ ენაზე და მიწერ-მოწერის საწარმოებლად და ასევე ეკატერინეს შვილების რუსული ენის მასწავლებლად და აღმზრდელად კორნელი ბოროზდინმა შეაღწია დედოფლის კარზე, საბოლოოდ, მან და მისმა მსგავსმა რუსმა მოხელეებმა შეძლეს ეკატერინეს გაძევება სამეგრელოდან და ამასთანავე სხვადასხვა უკადრისი ქმედებებით მის ოჯახს დიდძალი ქონება ჩამოართვეს.

კორნელი ბოროზდინი ძალზე საინტერესოდ გადმოცემს თავის წიგნში, К. Бороздин. Кавказские в оспоминания, Мингрелия и сванетия с 1854-1861 г. სამეგრელოსა და სვანეთის ყოფას XIX საუკუნის 50-იან წლებში.

ბოროზდინის წიგნი თარგმნა თედო სახოკიამ, რომელიც გამოსცა სახელმწიფო გამომცემლობამ 1934 წელს.

როგორც ითქვა, სუსლოვი (ცეკას მდივანი), 1961 წელს, წერდა: **„ქართველები ჩვენგან ძლიერ განსხვავდებიან. ადრე თუ გვიან ისინი საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხს დააყენებენ და თავისუფლებას მოითხოვენ. მათთან ბრძოლა უნდა**

დავინყოთ აფხაზეთიდან. აფხაზეთის გამოყენებით სამეგრელოს, სვანეთს, აჭარასა და სხვა კუთხეებს უნდა მივცეთ დამოუკიდებლობა. მათში ცალ-ცალკე უნდა გავაღვივოთ კუთხურ-ეროვნული გრძნობა. დასავლეთი უნდა დავუპირისპიროთ აღმოსავლეთს. ამის შემდეგ მათ შორის მომრიგებლის როლი უნდა შევასრულოთ. პარალელურად ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ, რომ სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული, სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან, რაც მათი საქართველოს ტერიტორიიდან საბოლოოდ გაძევების საშუალებას მოგვცემს. ქართველები სანახევროდ ლიკვიდირებულნი და ასიმილირებულნი უნდა გავხადოთ... და თუ მოგვეცემა საშუალება, მთლიანად მოვახდინოთ მათი ლიკვიდაცია...” (ყ. კვალი, 2014, გვ. 169). სუსლოვის ეს იდეები არ იყო ახალი და ორიგინალური, მას ისინი ალებული ჰქონდა რუსული იმპერიული სისტემიდან, რომელიც საუკუნით ადრეც გამოიყენებოდა.

რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური სისტემა აღმოსავლეთში კ. ბოროზდინის სიტყვით შემდეგი იყო:

რუსი სახელმწიფო მოხელე ბოროზდინი იმპერიის პოლიტიკის შესახებ წერს – „ჩვენ, ასიმილაციის პრინციპით ვხელმძღვანელობთ“ – ანუ ყოველ დაპყრობილ ერს ელოდა ასიმილაცია ანუ გარუსება, რისთვისაც გამოიყენებოდა სხვადასხვა მეთოდი ამ ერის დაშლა-დანაწევრების, ეროვნული მთლიანობისა და თვითშემეცნების დამცრობისათვის.

მაგრამ ევროპის სხვა იმპერიები სხვაგვარად იქცეოდნენ. მაგალითად, ბრიტანეთი არ ერეოდა ინდოეთის საშინაო საქმეებში და მხოლოდ გადასახადებით კმაყოფილდებოდა, მაშასადამე, ინდოეთის ხალხებს ბრიტანელებში ასიმილაცია არ ემუქრებოდა და ისინი ინარჩუნებდნენ ეროვნულ თვითმყოფადობას. ამის შესახებ ბოროზდინი წერს:

„ინგლისი, გულმოდგინეთ ჰზრუნავს იმისთვის, რომ თავის ინდოეთის სამფლობელოში დაიცვას სტატუს ქუო და ხელი არ ახლოს მის შინაურს პოლიტიკურ წეს-წყობილებას, რაჯებისაგან ინგლისი თხოულობს მხოლოდ წესიერად შემოტანას საკმაოდ დიდ და განსაზღვრულ თანხისას ფულადი გადასახადის სახით, ხოლო მის შინაურ საქმეებში გარევეს ერიდება. ინგლისის რეზიდენტი ყოველ ავტონომიურ სამფლობელოში რაჯების დესპოტიზმს თავის ფარგლებში აჩერებს ხოლმე. როცა რომელიმე ამ რაჯათაგანი უსაზომო ფუფუნებას გამოეკიდება, გზებს უპატრონოდ და მოუვლელად დააგდებს და, დასასრულ, თავის ქვეშევრდომთა სიცოცხლესა და სახელს აბუჩად აგდებას დაუწყებს, რეზიდენტი ოფიცოზურად გააფრთხილებს, და თუ ამ გაფრთხილებამ არ გასჭრა, უკვე უფრო არსებითს ღონისძიებას მიჰმართავს: რაჯას მოაკლებენ იმ პატივსა და უპირატესობას, რომელიც მინიჭებული აქვს მთავრობისაგან, სახელდობრ: მის გამოვლის დროს ზარბაზნებს აღარ გაისვრიან, და როგორც ვიცით, ამ ზარბაზნების გასროლით განიზომება მდგომარეობა და გავლენა ყოველ მთავრისა; როცა ესეც არ გასჭრის, სრულებით ჩამოართმევენ უფლებას კანონიერ მემკვიდრის სასარგებლოდ, და თუ მემკვიდრე არა ჰყავს – მისი უფლება გადავა ინგლისის მთავრობის მიერ არჩეულ პირზე. ინგლისს სისტემად აქვს შემოღებული ავტონომიის შინაურს საქმეებში არ ჩაერიოს, მაგრამ **ჩვენ ასიმილაციის პრინციპით ვხელმძღვანელობთ**“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 148).

კ. ბოროზდინი დაუფარავად აღიარებს რუსეთის იმპერიის პრინციპს დაპყრობილი ერის მიმართ, **ჩვენ ასიმილაციის პრინციპით ვხელმძღვანელობთ**, სიამაყით წერდა ის და დაუფარავად განაცხადა რუსეთის იმპერიის პრინციპი დაპყრობილი ხალხების გარუსებისა.

„რუსეთის იმპერიის მთავრობა აფხაზეთში ძველს პრინციპს მისდევდა – დივიდე ეტ იმპერა (დაანაწილე და იბატონე)“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 179).

მართალია, საბჭოთა პერიოდში ბევრს წერდნენ, რომ საქართველო რუსეთს თითქოსდა ნებაყოფლობით შეუერთდა, მაგრამ რუსი მოხელე კ. ბოროზდინი პირდაპირ უწოდებს ამას **დაპყრობას** და წერს, რომ მეფის ნაცვალ ბარიატინსკის ევალეობოდა კავკასიის „საბოლოო დაპყრობა“, ის წერს:

„ბარიატინსკის ასეთის მომზადების წყალობით, ვორონცოვის მიერ განზრახულის და ბარიატინსკის მიერ მკაფიოდ შეთვისებული გრანდიოზულის პლანის განხორციელება კავკასიის საბოლოოდ დაპყრობისა სერიოზულად იყო უზრუნველყოფილი“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 191).

ბოროზდინი ახორციელებდა რუსეთის იმპერიის გეგმას, რომელიც ერთი საუკუნის შემდეგ უფრო მკვეთრად გამოთქვა სუსლოვმა, „საქართველოს კუთხეებში, სამეგრელოში, სვანეთში, აჭარასა და სხვა კუთხეებში, წერდა სუსლოვი, ჩვენ ცალცალკე უნდა გავადვივოთ კუთხურ-ეროვნული გრძნობა, **ამ კუთხეთა ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ, რომ ისინი სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული, სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან**, რაც მათი საქართველოს ტერიტორიიდან საბოლოოდ გაძევების საშუალებას მოგვცემს...“ (ჟ. კვალი, 2014, №1, 2, გვ. 169).

რუსული იმპერიული გეგმა დაპყრობილი ერის სხვადასხვა ტომებად და სოციალურ ჯგუფებად დაშლისა და შემდგომ მათში ჩანერგვა და **„მეცნიერული“ მეთოდით დარწმუნება, რომ ისინი სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენლები არიან**, მუშაობდა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში და ის, როგორც ჩანს, პირველად გამოიყენა რუსმა მოხელემ კ. ბოროზდინმა თავისი მმართველობის დროს სამეგრელოში, ის ამის შესახებ კიდევაც წერს, რომ მისი

მიზანი იყო სამეგრელოს საზოგადოება დაეყო ფენებად და დაენერგა თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა მაღალი ფენა განეკუთვნებოდა სხვა ეთნოსს და დაბალი ფენა კი სხვას, საბოლოო მიზანი კი იყო ამ რეგიონის ერთიანი ქართული სხეულიდან ჩამოშორება, თავისი თეორიით ის ქართველთა ეთნოგენეზის ერთ-ერთ ფუძემდებლად გვესახება, ბოროზდინი წერს:

„ამ მდგომარეობაში მოვუხსნარით ჩვენ სამეგრელოს მაღალწოდებას, ჩვენი ნათქვამი სრულიად საკმარისია იმისთვის, რომ კაცმა სთქვას, ეს წოდება ფეოდალურის წეს-წყობილების ნაშთიაო. ეს კლასი უმეტესწილად გამოსულა ქართველთა ტომისაგან, ოდესღაც შეადგენდა ერთს მთლიანს სამხედრო ძალას, რომლის სათავეში იდგა მთავარი თავის ნათესავებთან (ბატონიშვილებთან) ერთად, ხოლო მათ ექვემდებარებოდნენ რჩეულნი მხედარნი, რომელნიც შესდგებოდნენ თავადებისა და ხელქვეითებისაგან, იარაღის მტარებლებისაგან – აზნაურებისაგან. როცა მხარე დაიპყრო და თავის საკუთრებად გახადა, მთავარმა უწყალობა თავისს მეომრებს ხალხით დასახლებული მიწები. ეს ხალხი სულ სხვა ტომს ეკუთვნოდა, აქედან გაჩნდა ორი კლასი. მაღალი და დაბალი კლასი. ეს ორი კლასი რომ სხვადასხვა ტომისაა, ამას გვიჩვენებს ის განსხვავება, ქართულსა და მეგრულ კილოკავს შორის რომ არის. ქართულად ლაპარაკობდა მაღალი წოდება, ხოლო მეგრულად – დაბალი წოდება; დროთა განმავლობაში ესენი შესამჩნევად აირივნენ ერთმანეთში. მაგრამ ჩემს დროსაც იყო სამეგრელოში მთა ადგილების სოფლები, სადაც მართო ქართულის ცოდნით კაცი ვერასფერვს გააწყობდა. გლექს გვაროვნობითი სახელი ერქვა „მარგალი“ ანუ მეგრელი და ეს იმას გვიჩვენებდა, რომ სწორედ მეგრულში უნდა გვეძებნა ნამდვილი ადგილობრივი მკვიდრი, რომელიც დაიპყრო მოსულ ქართველთა ტომმა, და ეს მეომრული, ფეოდალური წეს-წყობილება დიდს ხანს იყო ამ მხარეში, სანამ ეს უკანასკნელი დამოუკიდე-

ბელის ცხოვრებითა სცხოვრობდა“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 257).

კ. ბოროზდინი თავის შენიშვნაში აღნიშნავს:

„იმის გარჩევა, თუ რამდენად მართალია ჩვენი მოსაზრება, მიგვიჩვენია მომავალ ფილოლოგებისათვის. ჯერ კი, რამდენადაც ჩვენ ვიცით, არავინ შესდგომია სერიოზულად შეესწავლა სადავო საკითხი ქართულ და მეგრულ დიალექტებს შორის არსებულ განსხვავების შესახებ. მიუხედავად ამისა სამოსწავლო უწყებამ სამეგრელოს სახალხო სკოლებში სწავლება ქართულ ენაზე შემოიღო. ეს ენა კი ხალხს ნაკლებად ესმის. ორმოცდაათიან წლებში, პატივცემული დეკანოზი დავით მაჭავარიანი, რომელსაც დიდი ხანი უცხოვრია სამურზაყანოში მეგრელებს შორის, და რომელსაც ეს ენა ზედმინევენით შეუსწავლია, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მეგრული ქართულისაგან სრულებით განსხვავდება და ამ ენაზე სახარებაც სთარგმნა; მაგრამ ეს შრომა არ დაბეჭდილა, რადგან ქართული სამღვდლოება დიდი წინააღმდეგი გაუხდა და დააჯერა საქართველოს ეკზარხოზი, რომელიც, როგორც რუსი, ამ საქმისა ხამი იყო, რომ მამა დ. მაჭავარიანმა სახარება სთარგმნა ქართულ დამახინჯებულ კილოკავზე და რომ ცალკე, დამოუკიდებელი მეგრული დიალექტი სრულებით არ არსებობსო. ეს საქმე სამუდამოდ არქივში მოექცა, ხოლო სამურზაყანოს სკოლებში ქართულად დაიწყეს სწავლება; ქართული კი გაუგებარი იყო ხალხისთვის და ამიტომ მეგრელისათვის ზედმეტ ბარგს წარმოადგენდა, მეგრელს სჭიროდა თავისი სამშობლო კილოკავი და რუსული“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 258).

სინამდვილეში, როგორც თვით ბოროზდინი თავის წიგნში ამბობს, სამეგრელოში ქართული ენის ცოდნა აუცილებელი იყო პირადად მისთვის და საერთოდ რუსული ადმინისტრაციისთვის, ამიტომაც მან საგანგებოდ შეისწავლა სამეგრელოში თავისი მუშაობის დროს ქართული ენა, რომ ის არ მოეცყუებინათ სასა-

მართლო და სხვა პროცესების დროს, ამის შესახებ მას თავისი თეორიაც კი აქვს ჩამოყალიბებული, ის წერს: „სამეგრელოში რუსის მოხელე უწინარეს ყოვლისა დარწმუნებული უნდა იყოს რომ მისი თარჯიმანი პატიოსანი და სანდოა, და თუ ეს თვისება აკლია თარჯიმანს, ყოველ ნაბიჯზე უნდა მოელოდეს მოტყუებას, და ყოველ ნაბიჯზე უნდა ინანოს თავისი მოქმედება. ეშმაკი და ამასთან ურცხვი თარჯიმანი თეთრს შავად მოაჩვენებს ენის უცოდინარ მოხელეს და ეს მით უფრო სავალალო იქნება რაც უფრო დიდი თანამდებობა უჭირავს მოხელეს. ქართული ენა უკვე იმდენად მესმოდა, რომ მოტყუების არ მეშინოდა...“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 229).

აქედანაც ჩანს, რომ რუსი მოხელეებისათვის სამეგრელოში აუცილებელი იყო ქართული ენის ცოდნა, მითუმეტეს, რომ ისინი თითქოსდა გლეხებს ათავისუფლებდნენ ბატონ-ყმობის უღლისაგან და მჭიდრო ურთიერთობების დამყარებას ცდილობდნენ გლეხებთან, მეორე მომენტსაც აღწერს ბოროზდინი, როცა რუსული ხელმძღვანელობა საგანგებოდ შეხვდა სამეგრელოში აჯანყებულ გლეხებს, მაშინაც მათ გლეხებთან ურთიერთობისათვის ქართული ენა გამოიყენეს, ბოროზდინი ხატოვნად აღწერს ამ ამბავს: „მერვე ვერსზე გენერალი შედგა ერთ გორაკზე, რომელზედაც ზუგდიდის გზა გადადიოდა, და მის წინ გადაიშალა ფართო მინდორი და დაინახა მრავალრიცხოვანი ბრბო გლეხებისა, რომელნიც სამხედრო წესზე დაბანაკებულიყვნენ. თამამად შეიძლებოდა თქმა, რომ სულ ათიათას კაცამდე იქნებოდა; გლეხები დიდს სივრცეზე იყვნენ გაშლილნი და ბოშების უშველებელ ურდოს მოგაგონებდათ. ქოხები, სახელდახელო ფარღალალა ფარდულები, ურმები, დანთებული ცეცხლი, ცხენები, ძროხები, ცხვრები, დედაკაცები, მამაკაცები, ნახევრად-შიშველი ბავშვები – ყველაფერი ერთი-მეორეში არეულიყო და მეტად ჭრელს სანახაობას წარმოადგენდა... გენერალი, თავის

წინაშე ხედავდა თავის ხალხის დუნდგოს, თავზე ხელალებულს, და არ იცოდა, ეს დუნდგო რასა ჰფიქრობდა, გულში რა ედო... გენერალმა ცხენს დეზები ჰკრა და სულ მიუახლოვდა. ხალხი გაჩერდა, ამან ცხენს სადავე მოსწია და ხმამაღლა შესძახა – მოიხადეთ ქუდები და დაიჩოქეთ! (თქვა რუსულად) ... როცა რაფ. ერისთავმა მისი ნათქვამი ხმამაღლა გადათარგმნა ქართულად, ხალხის დუნდგომ იმ წამსვე მოიხადა ქუდები და დაიჩოქა“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 113). აქედანაც ჩანს, რომ სამეგრელოში გლეხობას, მითუმეტეს მის ყველაზე ფართო და დაბალ ფენებს იმჟამად საერთოდ არ ესმოდა რუსული, მაგრამ ქართულად მიღებული ბრძანება მაშინვე შეასრულეს და ბრძანების შესაბამისად მოიქცნენ, დაიჩოქეს რუსი გენერლის წინ, სინამდვილეში რუსებს სწორედ ამის მიღწევა, ხალხის დაჩოქება და დამონება სურდათ.

თავის წიგნის ყველა ადგილას, ბოროზდინი შეკრებილ გლეხობას ბრბოს უწოდებს, რომლებიც იფანტებოდნენ რუს ყაზახების დანახვისას (იქვე, გვ. 119, 155), მაგალითად, აღწერს ერთ ასეთ ამბავს, თუ როგორ დასაჯეს გლეხების ასეთი ბრბო და წერს, ვუბრძანე ჩემს ოფიცერს თარჯიმანი დაეხმარებინა და ხალხის მწკრივიდან გამოეყვანა ყოველი მეცხრე კაცი და ოცდახუთჯერ წკნელი დაერტყათ, განკეპვლის შემდეგ წაეყვანათ სატუსაღოში (იქვე, გვ. 157). ყოველგვარი ლეგიტიმური უფლების გარეშე ასეთი ძალადობით შეიჭრა რუსული ხელისუფლება სამეგრელოში, ძალაუფლება ჩამოართვეს კანონიერ მმართველს, სამეგრელოს დედოფალს ეკატერინეს და ამასთან უკადრისი სხვადასხვა ხერხებით მთავრის ოჯახი გააღატაკეს კიდევ, შემდეგ კი სამთავრო ჩამოართვეს. სამეგრელო რუსეთის იმპერიას მიუერთეს, ყოველივე ამას ხატოვნად აღწერს ბოროზდინი თავის წიგნში. იქვე ამატებს ბოროზდინი, რომ გლეხები მას რომ არ დამორჩილებოდნენ მაშინ ბევრ მათგანს ციმბირი არ

ასცდებოდა (იქვე, გვ. 158), ანუ ყველა ამ გლესს დააპატიმრებდნენ და გააციმობირებდნენ. ერთგან აღწერს, მაგალითად, თუ როგორ აუჯანყდა თვითონ გლეხები რუსებს და საპასუხოდ რუსების ქმედება ასეთი იყო: გენერალმა „ნ. კოლუბიაკინმა სწრაფად ილონისძია წინდანიწვე ამ განზრახვის წინააღმდეგ, წაიყვანა ერთი როტა სახაზო ბატალიონისა და ასეული ყაზახრუსებისა და ზანისაკენ გაემართა, მთაზე, ძველებურ ციხეში ჩაუსხდნენ მუამბოხენი და პირველად იმათ ასტეხეს სროლა, როცა მომავალი ჯარი დაინახეს; მაშინ ყაზახრუსები შეიჭრნენ ციხეში. აჰკაფეს თხუთმეტიოდ კაცი, იმდენივე დასჭრეს, რის შემდეგ დანარჩენი მანანნალები კურდღელებივით გაიფანტნენ. დაიჭირეს 50-მდე კაცი“ (იქვე, გვ. 159).

ივანე ჩიქოვანის მონაწილეობა ამ საქმეში აღმოჩენილ იქმნა დაიჭირეს და დაუყოვნებლივ გადაასახლეს სამეგრელოდან ქ. ტამბოვში საცხოვრებლად. (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 159).

დასკვნა:

ლამბერტი და ბოროზდინი აღწერდა ერთსა და იმავე ქვეყანას - სამეგრელოს. პირველი თავის თხზულებას იწყებს სამეგრელოს წმ. ბიბლიასთან დაკავშირებით (ნოესთან და კაცობრიობის პირველსაცხოვრისთან), ხოლო მეორე (ბოროზდინი), თავის ნაშრომს იწყებს ბანქო-კარტის სათამაშო ოთახის აღწერით, სადაც ერთერთი მოთამაშე – სომეხი ვაჭარი რჩევას აძლევს სამეგრელოში მმართველად მივლინებულ მეორე მოთამაშეს, რუსის გენერალს, თუ როგორ უნდა დაიმორჩილოს მის ხელქვეშ შეყვანილი მოსახლეობა არაპატიოსანი მეთოდებით, შესაბამისად, სამეგრელოს მოსახლეობისა და ხალხის ის ზნეჩვეულებები რომელიც აღაფრთოვანებდა არქანჯელო ლამბერ-

ტის, პირიქით, ბოროზდინისთვის სრულებით მიუღებელი აღმოჩნდა.

მაგალითად, ლამბერტი სიყვარულით აღწერს სამეგრელოს სამთავრო კარს, მის საქმიანობას, ხოლო ბოროზდინს ზიზღს გვრის მთავრის ერთგული მოხელეები (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 42), ამგვარადვე აღწერს ბოროზდინი სამეგრელოს მოსახლეობის ყველა ფენას, თავადებს, აზნაურებსა და გლეხობას. მისი მიზანი იყო როგორმე გაეუქმებინა სამეგრელოს სამთავრო, რისთვისაც მთავრის ხელისუფლების დასუსტება და მთავრის სამეგრელოდან რუსეთში გადასახლება იყო საჭირო. მთავრის დასასუსტებლად ცდილობდა თავადებისა და აზნაურების გადაბირებას, მაგრამ ადგილობრივი სამართველო ხელისუფლება იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ მან ეს ვერ შეძლო, შემდეგ გადაწყვიტა სამეგრელოს გლეხობა გამოეყენებინა მიზნის მისაღწევად, მართლაც, როგორც თავადვე აღნიშნავს, რუსულმა ხელისუფლებამ შეძლო უტუ მიქვასა და სხვა გლეხების ე.წ. აჯანყების ორგანიზება, ამასთანავე შეძლო სამეგრელოს სოციალური ფენების ერთმანეთზე სამკვდრო-სასიცოცხლოდ გადაკიდება, მიზანსაც მიაღწია, სამთავრო ხელისუფლება გააუქმა, ეკატერინე დადიანის უმდიდრესი სამთავრო ოჯახი კი ულუკმაპუროდ დატოვა, რასაც თვითონ კმაყოფილებით აღწერს თავის წიგნში.

თავადაზნაურებისა და გლეხების დასაპირისპირებლად, მან შეთხზა თეორია, თითქოსდა ისინი სხვადასხვა წარმოშობის ეთნოსები იყვნენ და ენობრივადაც კი განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. იქამდე თუკი მიიჩნეოდა, რომ ისინი ერთ ენაზე საუბრობდნენ, ოღონდ მაღალი ფენა ამ ენის გრამატიკულ, დახვეწილ ძველებურ ფორმას ინარჩუნებდა, ხოლო გლეხობა ამავე ენის გახალხურებულ ვარიანტს ხმარობდა, ბოროზდინმა შეცვალა ეს წარმოდგენა.

თუ ლამბერტის თქმით „ქართული ენა წარმოადგენდა სამეგრელოს ხალხისათვის ძველ და წმინდა ენას“, რომელიც გამოიყენებოდა ღვთისმსახურებაში, განათლებაში, ურთიერთობისა და საერთოდ კულტურაში, ბოროზდინისათვის ქართული ენა გარედან შემოტანილი ენა იყო. „დაყავი და იბატონეს“ ამ იმპერიული იდეით ბოროზდინმა ერთ-ერთმა პირველმა ჩაუყარა საფუძველი ქართიზაციის თეორიას, რომლის მიხედვითაც ქართველი ერი სხვადასხვა წარმოშობის ტომების კონგლომერატს წარმოადგენდა და ამ სხვადასხვა ტომებს ის სამეგრელოს შიგნითაც ეძებდა.

მისი სულისკვეთება არ წარმოადგენდა ერთადერთ შემთხვევას რუსეთის იმპერიაში. ქართველ ხალხს იმპერიამ ყველაზე უდიდესი მონაპოვარი – სახელმწიფოებრიობა და ეკლესიის ავტოკეფალია წაართვა, მაგრამ, ბოროზდინისა და სხვა მსგავსი მოხელე-გენერალ-იდეოლოგების მცდელობათა მიუხედავად XIX ს-ის II ნახევრიდან ქართველობამ დაიწყო სწრაფი კონსოლიდაცია-გამთლიანება, ის რუსეთის იმპერიაშივე თვალდათვალ ნაციად ყალიბდებოდა, გამოლვიძებული ნაცია კი ეროვნული სახელმწიფოსა და ეკლესიის გათავისუფლებას მოითხოვდა. ამის აღსაკვეთად იმპერიამ საქმეში ჩართო ბოროზდინის მსგავსი პირები, მაგალითად პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი ქ. პატკანოვი, „მისი შეგირდი ნ. მარი“ (როგორც ილია უწოდებდა) და სხვანი, მათი თეორია თითქმის იგივეა, რაც ბოროზდინისა, მას საერთოდ „ქართიზაციის თეორია“ ეწოდება.

შემდეგში, უკვე XX ს-ის 60-იან წლებში, ამ თეორიის ქმედითი სახე კარგად გადმოცა კომუნისტური პარტიის ლიდერმა სუსლოვმა თავის **1961 წლის** დირექტივაში:

„უნდა ავამუშაოთ რუსეთის გადარჩენის გეგმა, რომელიც სხვადასხვა რესპუბლიკაში სხვადასხვანაირი იქნება. შორეულ აღმოსავლეთში მომსახურე ჩვენს გენერლებს უნდა მივცეთ

ცხოვრების ნორმალური საშუალება. მათ ჩასასახლებლად გვჭირდება შავი ზღვის სანაპირო ტერიტორია, სადაც, როგორც მოგეხსენებათ ქართველები სახლობენ. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ქართველები ჩვენგან ძლიერ განსხვავდებიან. ადრე თუ გვიან ისინი საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხს დააყენებენ და თავისუფლებას მოითხოვენ. მათთან ბრძოლა უნდა დავიწყოთ აფხაზეთიდან.

აფხაზეთის გამოყენებით სამეგრელოს, სვანეთს, აჭარასა და სხვა კუთხეებს უნდა მივცეთ დამოუკიდებლობა. მათში ცალ-ცალკე უნდა გავალვივოთ კუთხურ-ეროვნული გრძნობა. დასავლეთი უნდა დაუპირისპიროთ აღმოსავლეთს. ამის შემდეგ მათ შორის მომრიგებლის როლი უნდა შევასრულოთ. პარალელურად ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ, რომ სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული, სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან, რაც საქართველოს ტერიტორიიდან მათი საბოლოოდ გაძევების საშუალებას მოგვცემს. ქართველები სანახევროდ ლიკვიდირებულნი და ასიმილირებულნი უნდა გავხადოთ... და თუ მოგვეცემა საშუალება, მთლიანად მოვახდინოთ მათი ლიკვიდაცია...” (ჟ. კვალი, 2014, №1-2, გვ. 169).

რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ოკუპაციას საფუძველი XIX საუკუნეშივე ჩაეყარა ბოროზდინისა და მისი მსგავსი მრავალი საიმპერიო პირების მიერ.

სატჩევი

არქანჯელო ლამბერტი ლევან II დადიანისა და სამეგრელოს შესახებ	3
დასკვნა	29
კორნელი ბოროზდინის მოგონებანი „სამეგრელო და სვანეთი 1854-1861 წლებში“	33
დასკვნა	42

კომპიუტერული უზრუნველყოფა თ. რევაზიშვილის

იბეჭდება ავტორის მიერ წარმოდგენილი სახით

გადაეცა წარმოებას 10.09.2014. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 18.12.2014.
ქალაქის ზომა 70X100 1/16. პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 38,5. ტირაჟი 100
ეგზ.

საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბილისი, კოსტავას 77

Verba volant,
scripta manent